

Fasbeskrivningar

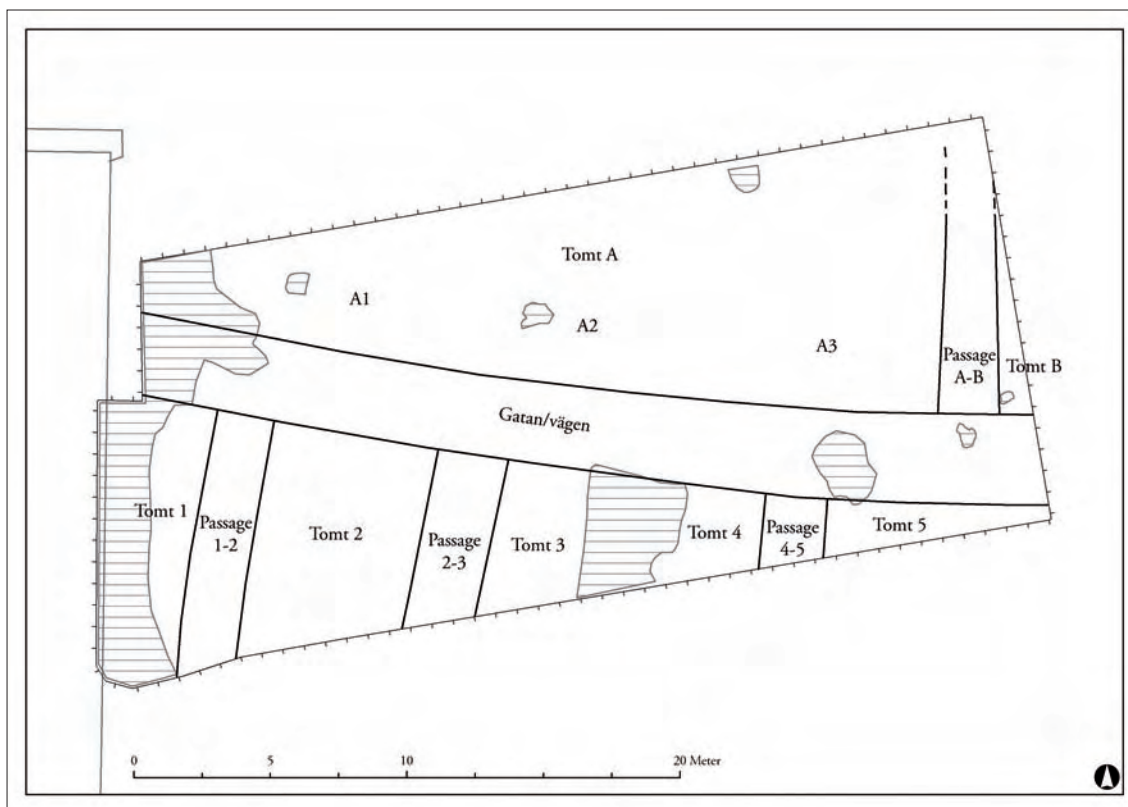
Cecilia Ljung och Anders Wikström

De påträffade lämningarna från undersökningen i kvarteret Humlegården delades in i fyra huvudfaser (1-4) för att underlätta förståelsen av de förändringar som skedde inom denna del av Sigtuna. Huvudfas 1 och 2 är i sin tur indelade i två (1a-1b) respektive fyra (2a-2d) faser. Följande kapitel är en redovisning av resultaten från undersökningen och tar sin utgångspunkt i denna fasindelning. Inledningsvis ges en översiktlig beskrivning av huvudfaserna och sedan följer en mer detaljerad genomgång av varje enskild fas där hänvisningar ges till bilaga Gruppbeskrivningar. Efter beskrivningen av alla lämningar följer ett kapitel med en diskussion om dateringen av varje huvudfas. Den beskrivande delen och dateringen av faserna utgör stommen i rapporten och ligger till grund för de därefter följande synteserna om stadsgårdarna, bebyggelsen, metall- och glashantverk samt gravarna på kyrkogården.

För att underlätta dokumentationsförfarandet under fältarbetet delades undersökningsytan in i olika delområden baserat på typ av lämning och en initial tolkning av bebyggelsestrukturen. Efter avbaning med grävmaskin framgick att undersökningsområdet delades i två delar av en stenlagd gata som löpte tvärs igenom schaktet. Kyrkogården var belägen norr om gatan och bebyggelsen söder om denna. Under fältarbetet

benämndes bebyggelsen och de mellanliggande ytorna med begreppen tomt och passage. Begreppet stadsgård användes således inte under fältarbetet, men används dock i följande text i många fall som synonym till tomt. Begreppet tomt avser enbart den indelning som gjordes i fält och begreppet stadsgård användes först när bearbetningen av bebyggelsen var klar och avser en högre tolkningsnivå av vad som utgjorde en social och ekonomisk miljö, eller en och samma ägo enhet. En vidareutveckling och tolkning av vilka delar av bebyggelsen som utgjorde en stadsgård enligt det begreppssystem som användes vid undersökningen i kvarteret Trädgårdsmästaren, 1988-90, diskuteras i kapitel Stadsgårdar, vägar, hustyper och funktion.

Totalt delades bebyggelsen söder om gatan in i 5 tomter, med tomt 1 i väster och tomt 5 i öster (figur 3). De mellanliggande passagerna namngavs efter vilka tomter de låg mellan, till exempel passage 1-2 var belägen mellan tomt 1 och 2. Under fältarbetets gång framgick att det också fanns bebyggelse under kyrkogården, vilket inte tidigare var känt. Denna bebyggelse benämndes tomt A i väster och tomt B i öster och den mellanliggande passagen kallades passage A-B. Eftersom det under fältarbetet inte var klart om husen på tomt A utgjorde en



Figur 3. Indelning av undersökningsschaktet i delområden baserat på den påträffade bebyggelsestrukturen och med numrering efter tomt, passage och gata/väg.

och samma stadsgård delades ytan in i tomt A1 (väster), A2 (mitten) och A3 (öster). Samtliga dessa benämningar användes också under det stratigrafiska arbetet och utgör stommen för bebyggelsestrukturens uppdelning i rapporten.

Den enda förändring av den i fält upprättade indelningen gäller tomt 3 och tomt 4 söder om gatan. Sannolikt utgör dessa en och samma stadsgård och benämns därför i rapporten som tomt 3-4. Orsaken till att tomten delades upp i två under fältarbetet var att ett förundersökningsschakt från 1927 hade placerats i detta område vilket innebar att bebyggelsestrukturen var svår att förstå. Förundersökningsschaktet hade skadat delar av tre hus, varav två väster och ett öster om schaktet. Avståndet mellan de yttre vägglinjerna på de västra och östra husen var ca 10 meter. Enligt resultaten från den arkeologiska undersökningen i kvarteret Trädgårdsmästaren,

samt ett antal andra undersökningar i Sigtuna, har det visat sig att en "normal" stadsgård inklusive passage eller dropprum var ungefär 8 meter bred (Tesch 2007:82). Detta innebar att 10 meter (exklusive passage) ansågs vara för brett för endast en stadsgård men också för smalt för två stadsgårdar. Det avgörande beslutet att dela in denna del av ytan i tomt 3 och 4 togs eftersom det ansågs bättre att dela in bebyggelsen i två tomter som sedan kunde slås samman istället för tvärtom. Inga stratigrafiska relationer fanns mellan husen på tomt 3 och huset på tomt 4. Under den stratigrafiska bearbetningen och analysen av husen visade det sig att bredden på husen sannolikt varit mellan 5,2 och 5,4 meter. Ytan var således för smal för att rymma två stadsgårdar. Därför är det troligare att det rör sig om en stadsgård där husen ömsom byggts på den västra ömsom på den östra sidan av tomten och därmed tidsmässigt överlappat varandra.

Källkritiska aspekter

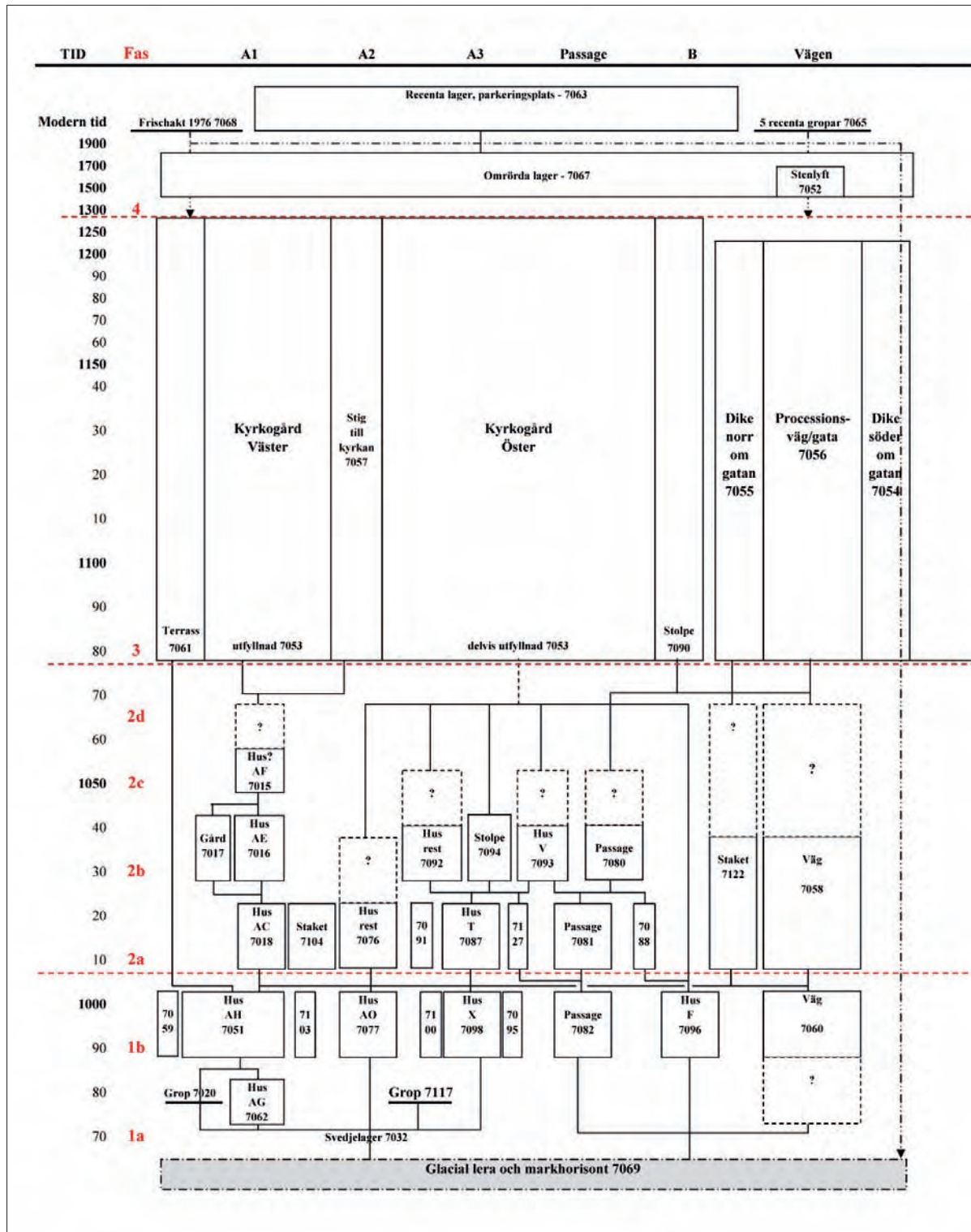
Innan de enskilda faserna beskrivs mer i detalj kommer några övergripande källkritiska problem att beröras. Undersökningsområdet hade i olika hög grad påverkats av odling och sentida aktiviteter. Det omrörda lager som låg över hela undersökningsytan (SL 105, grupp 7067), innehöll beståndsdelar med vitt skilda dateringar. Lagret har troligen bildats i samband med odlingsaktiviteter och det markerar en avröjningshorisont som har påverkat kontexter på olika nivåer i stratigrafien (jfr Lundberg 2000:101f). På den sydvästra delen av undersökningsområdet överlagrade SL 105 kontexter som tillhör huvudfas 3 medan lagret i sydöst låg direkt ovanpå lämningar från fas 2a och b. Den ”avskalade” stratigrafien kan följas i matrisen som en fallande diagonal linje från tomt 1 i väst ner till tomt 5 i öst (figur 4). Tomt 1 och 2 söder om vägen hade den längsta bevarade stratigrafiska sekvensen med uppemot 0,9 meter tjocka kulturlager. Kulturlagren var som tunnast i schaktets mitt vid tomt 3, endast 0,3 meter tjocka. Den bevarade stratigrafiska sekvensen var därigenom betydligt kortare i denna del av undersökningsområdet. I de lager som hade fysisk kontakt med det omrörda lagret (SL 105) var infiltrationen av yngre material stor. På den sydvästra delen av undersökningsområdet hade denna sammanblandning främst skett i lager som tillhör huvudfas 3 medan sentida material på tomterna i sydöst förekom i kontexter från fas 2a och 2b. Detta har försvärat funktionsbestämningen av husen och inte minst dateringen av faserna. Inblandningen av sentida material i äldre lager gör det svårt att använda daterande fyndkategorier såsom kammar och keramik för tidsbestämning. Fyndmaterialet från tomt 1 och 2, där stratigrafien i mindre grad var påverkad av yngre aktiviteter, har därför varit styrande i dateringsdiskussionen.

Tolkningen av hustyper och bebyggelsens funktion på den norra sidan om gatan försvårades genom att kulturlagren under kyrkogården var perforerade av den stora mängden grav-

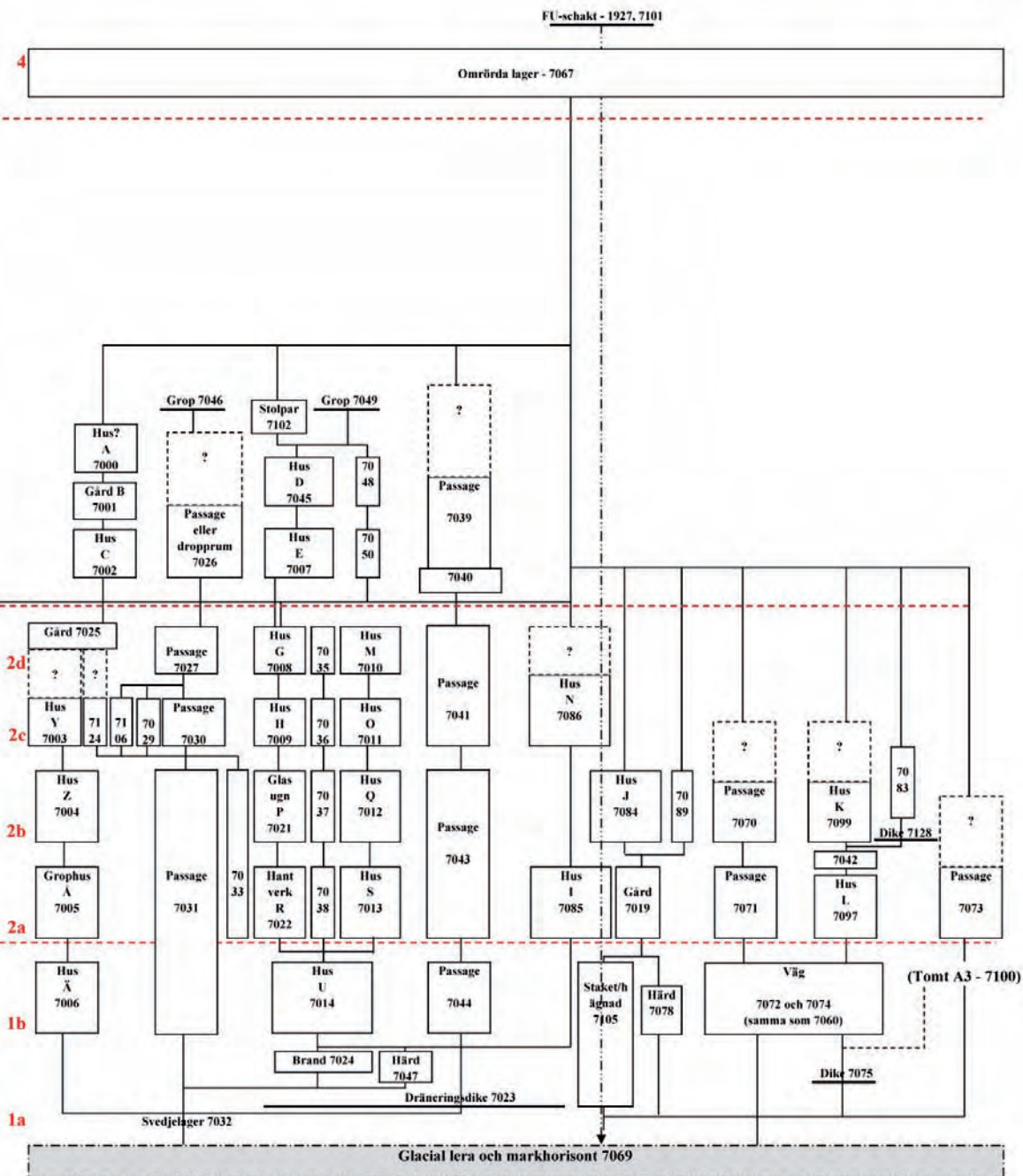
nedgrävningar. Av den norra bebyggelsen var huvudfas 1 den bäst bevarade medan hus från fas 2b och 2c var mycket fragmentariska och svårtolkade. Eftersom det fanns få stratigrafiska relationer mellan bebyggelsen på den norra och på den södra sidan om gatan utgör förändringar i vägens sträckning viktiga hållpunkter för fasindelningen och för diskussioner om samtidigheter. En källkritisk aspekt som bör beaktas är att kulturlagren var kraftigt nedbrutna och komprimerade, vilket försvårade bedömningen av stratigrafiska relationer och samtidigheter mellan olika miljöer. Den något statiska bilden som gruppmatrisen ger är därför en aning missvisande. Förändring i bebyggelsen och utnyttjandet av marken har sannolikt varit mer dynamisk och varierad än vad som framgår, men mindre nyanser har inte kunnat identifieras.

Bedömningen av hustyper och bebyggelsens funktioner försvårades av att de flesta husen endast delvis var belägna inom undersökningsområdet. Endast den norra delen av stadsgårdarna söder om vägen undersöktes. För att tolka byggnadernas konstruktion och användning har därför analogier gjorts med andra arkeologiska undersökningar i staden, främst kvarteret Trädgårdsmästaren 9 och 10. Utgrävningen i Trädgårdsmästaren berörde bebyggelse från fyra hela stadsgårdar. Miljöerna i Humlegården skiljer sig från dem som undersöktes i Trädgårdsmästaren, vilket måste beaktas vid en jämförelse.

En stor del av kontexterna från de äldsta faserna grävdes under stor tidsbrist och under svåra väderförhållanden. En period var hela ytan täckt av snö. På grund av tidsbristen gjordes prioriteringar som i huvudsak bestod i att hus och konstruktioner, främst från huvudfas 1, undersöktes stratigrafiskt medan vägen och passagera undersöktes mer extensivt. Följden av dessa prioriteringar blev att de stratigrafiska relationer och därmed samtidigheterna mellan de olika husen och tomterna blev svåra att fånga. Det pressade tidsschemat mot slutet av fältarbetet innebar också att eventuella rester



Figur 4. Kombinerad gruppmatris och land-use diagram



efter mer otydliga hus eller konstruktioner i fas 1a kan ha förbisett. Framst gäller detta på tomt A2 där det fanns ett fåtal tunna lager som grävdes bort med grävmaskin. De sista dagarna banades hela undersökningsytan av med grävmaskin. Syftet med detta var att dokumentera stolp- och pinnhål som gjort avtryck i den glaciala leran, men som inte var möjliga att identifiera

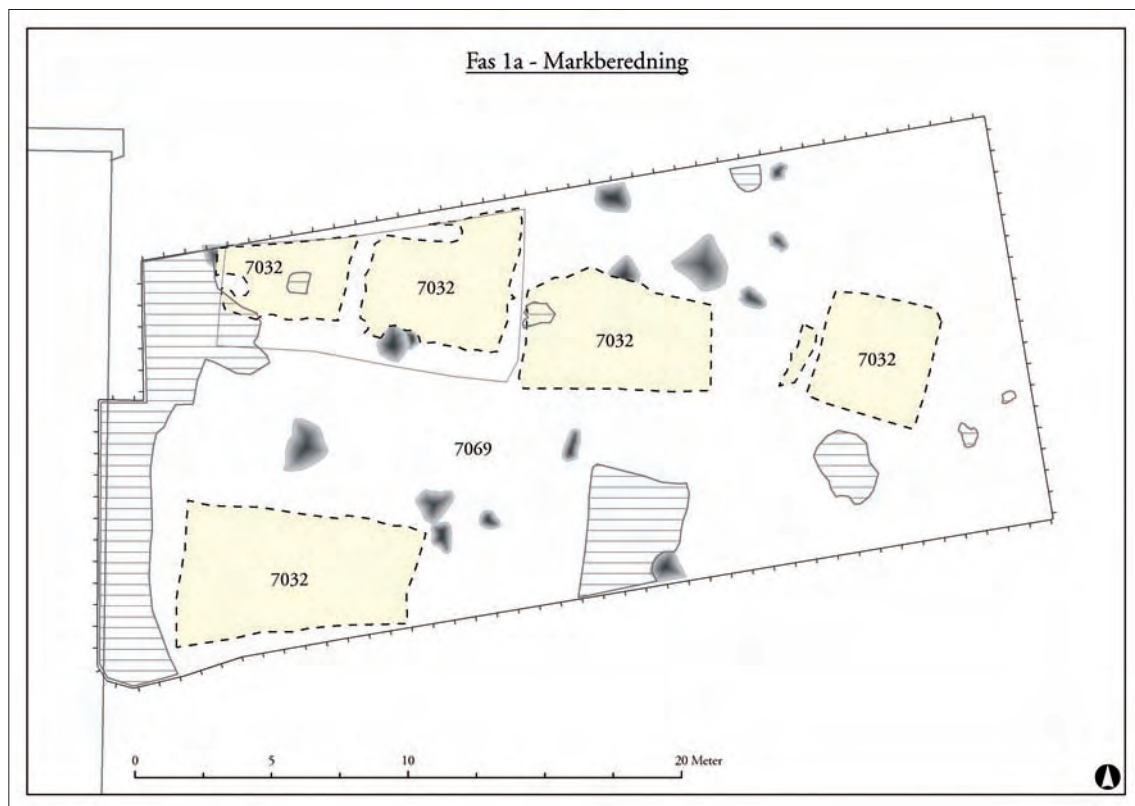
i kulturlagren. Många av stolp- och pinnhålen som påträffades har senare förts till specifika konstruktioner och miljöer, men inte alla. De återstående stolp- och pinnhålen har grupperats efter den tomt eller passage där de påträffades, men de kan inte av förklarliga skäl tillföras olika faser då de är av varierande ålder. Dessa berörs inte vidare i följande text.

Översiktlig beskrivning av huvudfaserna

Huvudfas 1, ca 970/980-1010

Kontextgrupperna i fas 1a utgjorde de äldsta lämningarna inom undersökningsområdet. De första påtagliga spåren efter mänsklig aktivitet

var en avröjning och svedjning av marken från växtlighet (figur 5, grupp 7023). Svedjelagren fanns endast bevarade under några huskroppar på tomt 1, 2, A2 och A3 och tolkades som rester efter en markberedning som utfördes innan



Figur 5. De äldsta påträffade spåren av aktiviteter inom undersökningschaktet var en avröjning och svedjning av markytan (grupp 7032). Undergrunden bestod av glacial lera och markfasta stenblock (grupp 7069).

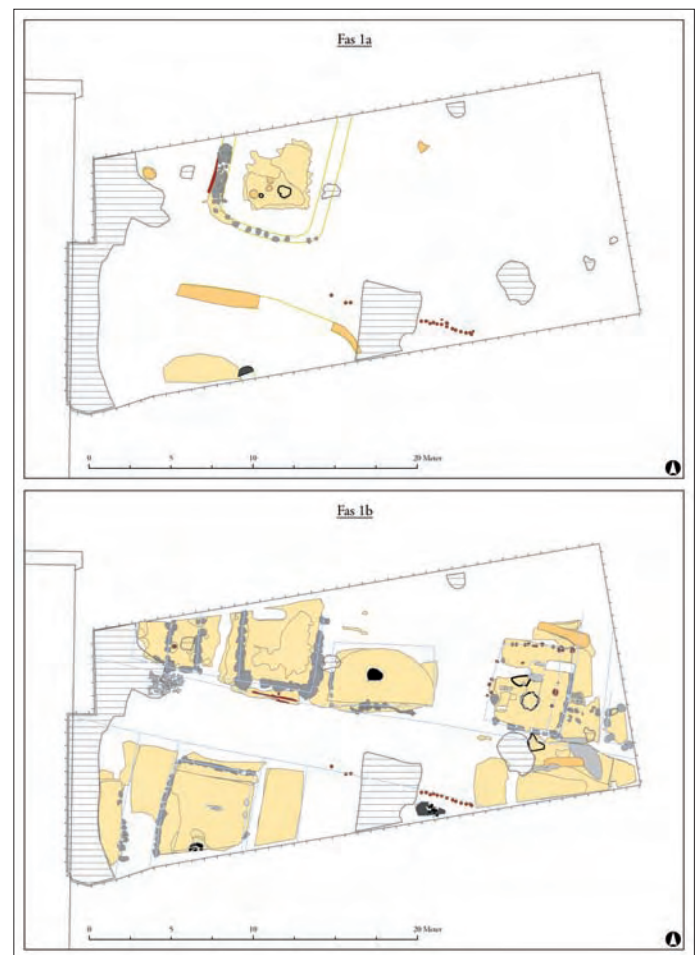
någon byggnation påbörjat i den här delen av stadsområdet. Undergrunden bestod av glacial lera och på vissa delar av ytan fanns även naturliga markfasta stenblock (leran och stenblocken ingår i grupp 7069 och är i Intrasis relaterade till fas 1a även om de är att betrakta som naturliga företeelser).

Några spår efter tomt diken eller markeringar för stadsgårdar fanns inte i det första skedet. Däremot fanns i den norra delen av undersökningsområdet rester efter en byggnad av mycket annorlunda karaktär samt två avfallsgropar (figur 6, övre bilden). I den södra delen i det område som senare blir tomt 2 låg en härdgrop och ett brandlager. Möjligen skulle lagret kunna komma från ett hus utanför den södra schaktväggen. Längre norrut fanns ett dike sannolikt ett dränerings dike? Dikets placering längs den norra delen av det senare tomt 2, över passagen mellan tomt 2 och 3 och ner längs tomt 3 tyder på att tomtstrukturen ännu inte var fastlagd under fas 1a. I övergången mellan fas 1a och 1b byggdes ett flätverksstaket i den nordligaste delen av det senare tomt 3-4. Sannolikt utgjorde staketet en gränsmarkering som användes vid utstakandet av de första stadsgårdarna och den öst-västliga vägsträckningen.

Under fas 1b lades den tomtstruktur ut som till största delen låg fast under de följande faserna och ett antal hus byggdes på stadsgårdarna (figur 6, nedre bilden). Totalt fanns fem tomter eller stadsgårdar inom undersökningsytan under fas 1b. I norr tomt A och B, som låg i öst-västlig riktning, och i söder tomt 1, 2 och 3-4 i nord-sydlig riktning. Eftersom vägen vek av snävare åt sydost i fas 1b än under de yngre faserna kom tomt 5 att hamna utanför undersökningsområdet. Mellan de norra och de södra tomterna låg en 3,8 till 4,5 meter bred väg i öst-västlig riktning. Lager som tillhörde vägen undersöktes endast i den östra delen av schaktet med undantag av en mindre stenläggning på den västra delen av ytan. Ytterligare lager fanns bevarade men kunde inte grävas på grund av tidsbrist. Dessa prioriterades

bort och grävdes med grävmaskin efter att de hade genomsökts med metalldetektor.

Den enda tomt som till större delen var bevarad var tomt A. Den bestod av tre byggnader och alla husen tillhörde sannolikt samma stadsgård. På tomt B fanns endast sydvästra hörnet av ett hus. Att huset inte tillhörde tomt A utan en annan stadsgård beror på att mellanrummet mellan husen som var ca 2,2 meter tolkades som en passage. Samma sträcka användes även som passage under hela huvudfas 2. Detta gör det troligt att det rör sig om två olika stadsgårdar. Tomterna söder om vägen utgjordes av två hus på tomt 1 och 2, två mellanliggande passager och



Figur 6. Den undersökta bebyggelsestrukturen i huvudfas 1, med fas 1a på den övre bilden och fas 1b på den undre bilden.

en utomhushärd i den nordligaste delen av tomt 3-4. Inga hus från tomt 3-4 påträffades. Det enda tydliga huset var hus U på tomt 2 som tolkas som en hallbyggnad med mitthärd. Sannolikt har även huset på tomt 1 varit en hallbyggnad.

Huvudfas 2, 1010–1080

Vid ingången till huvudfas 2 ändrades vägens riktning (figur 7). Vägen blev även mer väldefinierad än under den föregående fasen. Dessutom försköts vägens utbredning något åt norr. Detta fick till följd att stadsgårdarna söder om vägen förlängdes ca två meter norrut och tomterna norr om vägen flyttades något längre norrut. Omläggningen av vägen påverkade således tomternas utbredning och i förlängningen även bebyggelsestrukturen. Förändringarna var påtagliga inom hela undersökningsområdet och med största sannolikhet även utanför detta. Tomtstrukturen under huvudfas 2 utgjordes av fyra nord-sydligt lagda tomter söder om vägen, varav två endast delvis var belägna inom undersökningsområdet, samt två öst-västligt liggande tomter norr om vägen. Strukturen på stadsgårdarna låg således i stort fast från huvudfas 1. Den största skillnaden ligger i att tomt 5, i schaktets sydöstra hörn, tillkom genom att vägens riktning förändrades.

Den övergripande tomtstrukturen låg fast under hela huvudfas 2, men inom de enskilda tomterna skedde förändringar i områdesutnyttjande och i bebyggelsens utformning och funktion. Dessa förändringar gör att huvudfas 2 delats in i fyra delar, fas 2a-2d, vilka beskrivs separat. De norra stadsgårdarna (tomt A och B) följde vägens sträckning och skildes åt av en passage. På tomt A1 undersöktes rester efter tre byggnader som förmodligen tillhörde en och samma stadsgård. En tomtstruktur med öst-västligt liggande stadsgårdar har tidigare inte undersökts i Sigtuna. De hittills kända tomterna ligger alla

Figur 7. Den undersökta bebyggelsestrukturen i huvudfas 2, med faserna 2a-2d.



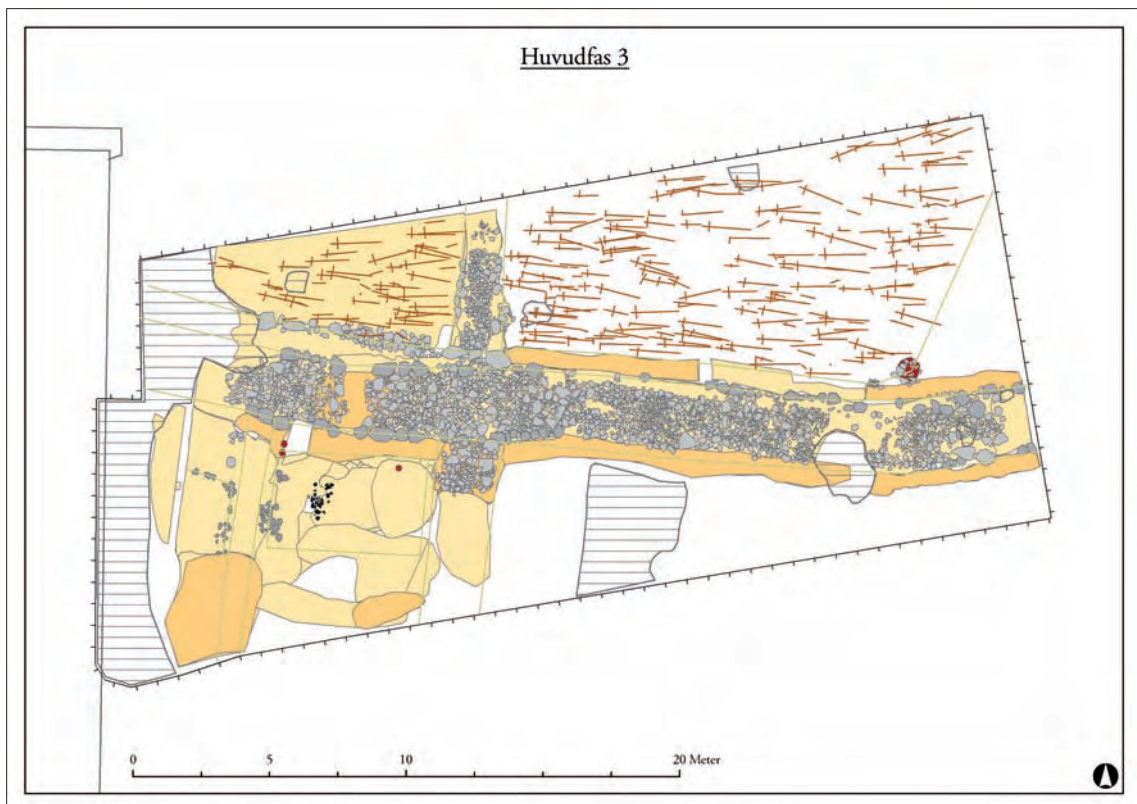
orienterade i nord-sydlig riktning på båda sidor om nuvarande Stora gatan. En osäkerhetsfaktor i sammanhanget är att bebyggelsen norr om vägen var skadad av den ovanliggande kyrkogården och att den nordligaste delen av tomten antingen låg utanför schaktet eller var bortgrävd av de yngre gravarna. Det mesta talar dock för att tomt A utgjorts av öst-västligt orienterad stadsgård, speciellt med tanke på hur husen var utlagda. Byggnaderna låg med långsidorna åt norr och söder och kortsidorna in mot den egna gården.

Vägsträckningen under fas 2 utgjordes av rester efter gatulager samt två stenläggningar (figur 7, de två övre bilderna). Övriga lager och konstruktioner som tillhört vägen har sannolikt förstörts i samband med att den stenlagda gatan anlagts vilket markerar slutet på huvudfas 2 och övergången till huvudfas 3. Vägsträckningen under senare delen av huvudfas 2 markeras därför i huvudsak som ett negativt avtryck i stratigrafin,

ett tomt utrymme mellan de södra och de norra stadsgårdarna (jfr Larsson 2000:48). Ett staket har markerat gränsen mellan vägen och de norra stadsgårdarna. Huvudfas 2 definieras således av två omläggningar av vägen. Fasen inled med att den äldre vägsträckningen från huvudfas 1 rätades ut och försköts åt norr och avslutas med att den stenlagda gatan byggdes. Gatan överlagrade delvis de norra stadsgårdarna och vid anläggandet av den här äldre bebyggelse på de södra stadsgårdarna grävts sönder.

Huvudfas 3, 1080–1300

Grupperna i huvudfas 3 utgjorde de yngsta medeltida lämningarna från undersökningen, men representerar en lång period. Den största förändringen av tomtstrukturen var att den norra delen av ytan övergick från att vara bebyggelse till att bli kyrkogård (figur 8). Även vägsträckningens riktning ändrades och den



Figur 8. Den undersökta bebyggelsestrukturen och kyrkogården i huvudfas 3.

nya vägen fick ett mer manifest utseende. Den stenlagda vägen har tidigare tolkats som en processionsväg mellan stadens kyrkor (Tesch 2001:30 och 36-37). För att skilja ut den nya vägen från de äldre vägsträckningarna används begreppet gata och/eller processionsväg. Den kraftiga förändringen av gatans riktning har sannolikt fått följdverkningar i andra delar av staden. Den ändrade vägsträckningen innebar till exempel att stadsgårdarna söder om gatan, samt tomter längre österut, utanför schaktet, förlängdes åt norr. Eventuella stadsgårdar norr om gatan måste ha förskjutits längre norrut.

De stratigrafiska relationerna mellan kyrkogården och gatan tyder på att de byggdes under samma tidpunkt och att de övergavs ungefär samtidigt (se vidare kapitel *Datering av huvudfaserna*). Gatan hade en stabil konstruktion med en stenläggning och ovanpå denna ett lager med grus. På båda sidor om vägbanan fanns kantställda större stenar som bildade en låg barriär mot den omkringliggande bebyggelsen och kyrkogården. Vägbanans bredd mellan de kantställda stenarna var 1,9 meter och yttermått, inklusive de kantställda stenarna, var 2,8 meter. Mellan gatan och kyrkogården fanns även ett dike. Ett liknande dike påträffades vid en arkeologisk undersökning i Prästgatan 1991-92 och tolkades då som en avgränsning till kyrkogården. Möjligen har det funnits ett staket mellan diket och kyrkogården, vilket indikerades av ett större stolphål med stenskonung i det sydöstra hörnet av kyrkogården. Inga ytterligare stolp- eller pinnhål påträffades och stolphålets storlek gör dock tolkningen osäker. På kyrkogården grävdes totalt 220 gravar med en täthet på ungefär 1,4 gravar per kvadratmeter. Den arkeologiska och osteologiska beskrivningen och tolkningen av gravmaterialet beskrivs separat i kapitel Kyrkogården och det sakrala stadsrummet.

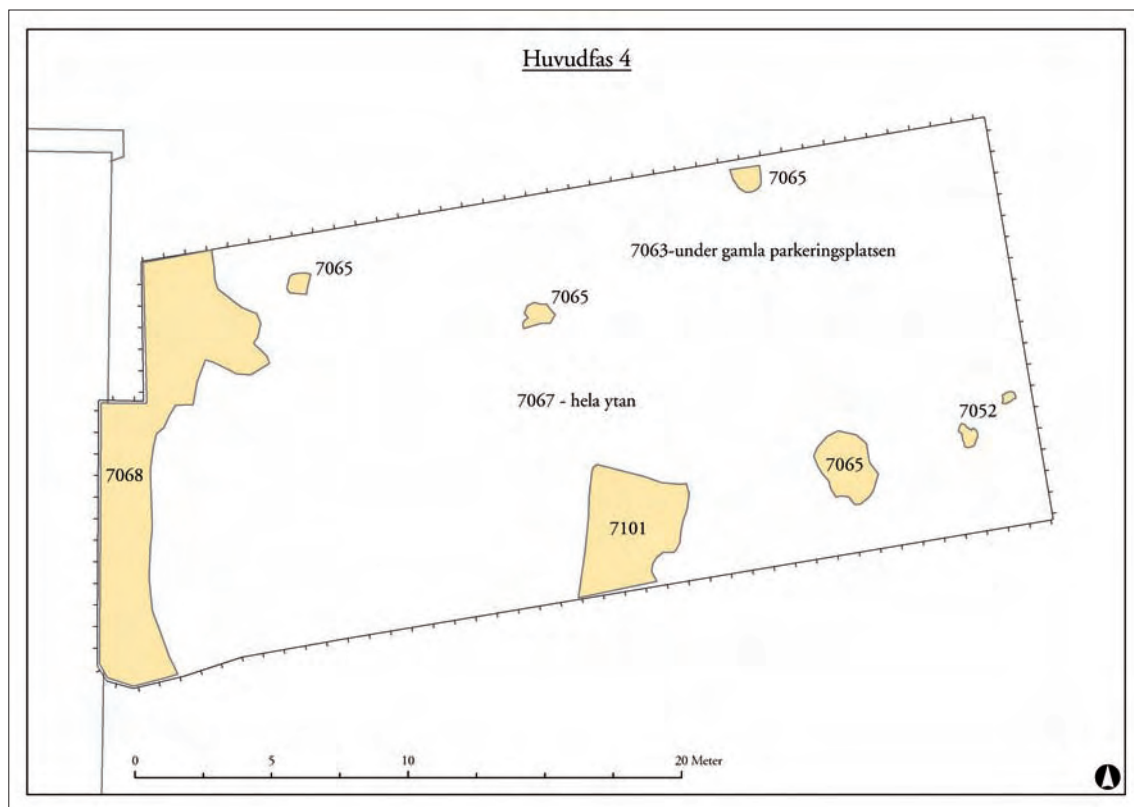
Bebyggelsen söder om gatan verkar bara ha funnits under kyrkogårdens första tid. Endast en, eller möjligen två byggnadsfaser, som var samtida med vägen påträffades. Totalt

undersöktes tre till fem hus, en passage öster om tomt 2 och en, endast 0,7-0,9 meter bred, passage mellan tomt 1 och 2. Den ringa bredden gör att passagen sannolikt ska tolkas som ett dropprum. Utöver bebyggelsen fanns även några gårdslager, utjämningslager och ett par större gropar. Bebyggelse från huvudfas 3 undersöktes endast på tomt 1 och 2 och resterna efter husen var mycket fragmentariska och störda av sentida aktiviteter. Bebyggelse lämningarna på de östra tomterna hade rörts om och försvunnit genom yngre aktiviteter. Även de östra delarna av vägen hade störts, vilket framgick av att stenslagningen och vägbanan var mer skadad här än i väster. Det är därför oklart hur många bebyggelsenivåer som kan vara helt borta, men sannolikt rör det sig inte om mer än en eller ett par. Det är mer troligt att bebyggelsen söder om vägen övergavs efter några decennier, under 1100-talets första hälft. Varför bebyggelsen övergavs är oklart, men detta fenomen kan även spåras i andra delar av Sigtuna. Det verkar med andra ord som om det bebyggda stadsområdet minskade i storlek vid denna tid.

Huvudfas 4, 1300–1900 – både översiktlig och detaljerad beskrivning

Huvudfas 4 bestod av sex kontextgrupper (figur 9). Dessa utgjordes av yttäckande lager och olika typer av nedgrävningar/gropar. Dessa lämningar har tillkommit efter det att kyrkogården togs ur bruk och de kunde huvudsakligen dateras till efterreformatorisk tid. Samtidigheter och mer exakta dateringar av de olika grupperna inom huvudfas 4 var svåra att avgöra, men fasen representerar en mycket lång tidsperiod om ca 700 år, från 1300-tal till 1900-tal.

De enda kontexterna som sannolikt kan dateras till medeltid är en grop med en stolpe på kyrkogården (grupp 7065). Gropen har grävts efter att kyrkogården tagits ur bruk, vilket indikerades av att ett flertal gravar skadats av nedgrävningen. Fyllningen innehöll inga fynd som kunde dateras till efterreformatorisk tid,



Figur 9. Undersökta strukturer i huvudfas 4, som representerar lämningar från tiden efter att kyrkogården tagits ur bruk samt från modern tid. Grupp 7067 och 7063 består av kontexter som täckte stora delar av undersökningsområdet och mättes inte in med totalstation

men stolpen var mycket väl bevarad vilket tyder på en sen datering. Vad gropan med stolpen representerar och vilken funktion den har haft är oklart.

Närmast därefter i tid kommer några yttäckande lager (grupp 7067), gropar (grupp 7065) och några stenlyft från gatan (grupp 7052). Dessa grupper inbördes samtidigheter och relationer gick inte att avgöra. De yttäckande kontexterna utgjordes av omrörda lager från aktiviteter som pågått i kvarteret Humlegården under historisk tid och sannolikt även under medeltid. Av de historiska kartorna framgår att området fram till 1900-talet användes för odling (figur 10). Även groparna (grupp 7065) representerar möjligen aktiviteter från samma tid. Det var tydligt att aktiviteterna påverkat och grävt sönder delar av den undersökta bebyggelsen

ända ned till fas 2b. I vilken utsträckning dessa aktiviteter har påverkat underliggande medeltida lager var svårt att avgöra. Omfattningen av eventuella högmedeltida lämningar (bebyggelse och liknande) gick därför inte att avgöra, men fyndsammansättningen tyder på att de varit mer begränsade än vad som påvisats vid andra undersökningar i Sigtuna. De tunna kulturlagren från tomt 3-4 (endast ca 0,1-0,3 meter tjocka) stöder också detta antagande. Omfattande bebyggelse som den i till exempel kvarteret Professorn 1 kan bilda uppåt en halvmeter till en meter tjocka lager per århundrade (även när det organiska materialet nästan helt har brutits ned). En möjlighet är visserligen att omfattande bortschaktning har skett, men det är mindre troligt. Det mest sannolika är att större delen av den nu undersökta ytan inte har haft någon hög- och/eller senmedeltida bebyggelse. De hög- och



Figur 10. Utsnitt av en historisk karta över Sigtuna från 1810, med kvarteret Humlegården upplyst och undersökningsområdet markerat med röd fyrkant.

senmedeltida fynd som påträffades kommer sannolikt från sophantering från övriga delar av staden.

Vid mitten av 1700-talet byggdes det första huset i kvarteret Humlegården, huset ”2:an” i sydöst, och den Palzowska villan i den norra delen av kvarteret byggdes omkring 1920. Resterande delar av kvarteret var fortfarande öppen mark fram till 1950-talet då större delen av området bebyggdes med villor samt ett av husen till nuvarande Stiftelsen Humlegården vilket uppfördes omkring 1960. Övriga delar av kvarteret blev park och i den norra delen anlades en parkeringsplats med grusbeläggning (motsvarande SL 110, grupp 7063). I samband med att ”tvätten” byggdes 1927 utfördes arkeologiska förundersökningar i den nordöstra delen av kvarteret. Ett av schakten från 1927 var belägen inom det nuvarande undersökningsområdet (grupp 7101) (Stadsarkeologiskt Register nr 22). När Stiftelsen

Humlegården utvidgade sin verksamhet byggdes ett nytt hus i nära anslutning till det nu aktuella schaktet. Byggnationen föregicks av en arkeologisk undersökning 1976 (Douglas & Folin 1978). Det arkeologiska undersökningsområdets utbredning låg dock enbart inom det nuvarande husets väggar, frischaktet runt huset undersöktes inte arkeologiskt utan schaktningsarbeten utfördes odokumenterade. Enligt uppgift ska delar av gravar ha förstörts vid dessa schaktningar, men ingen arkeolog var närvarande för att dokumentera arbetet. Vid den nu aktuella undersökningen kunde dessa uppgifter bekräftas eftersom frischaktet runt den befintliga bebyggelsen påträffades (grupp 7068). Några av gravarna hade förstörts vid schaktningsarbetet (t ex Grav 5001). I samband med utbyggnaden av Stiftelsen Humlegården anlades också en asfalterad parkeringsplats (motsvarande grupp 7063).

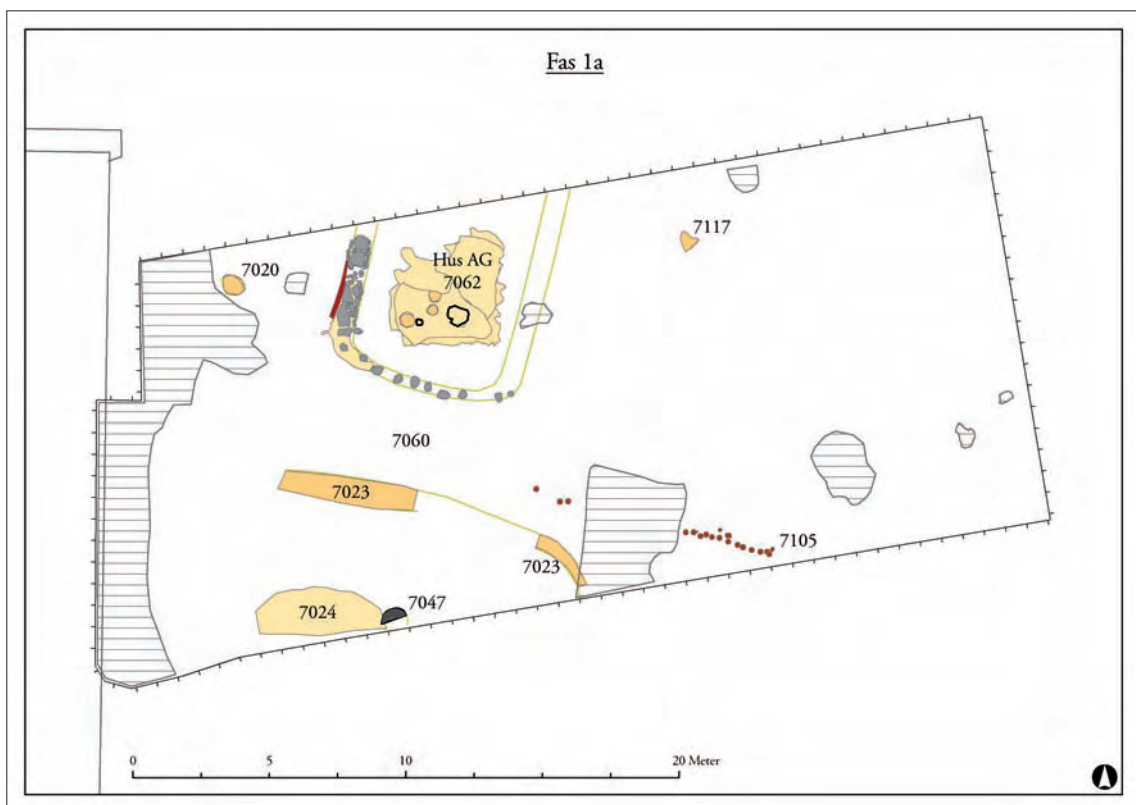
Detaljerad beskrivning av faser

Fas 1a

Det första som skedde på platsen var att området röjdes och brändes av från växtlighet (grupp 7032). En del markfasta större stenblock avlägsnades sannolikt också. De ytor som senare utnyttjades för bebyggelse saknade större stenblock, men några av de befintliga blocken har även använts som hörnstenar till husen. Under den äldsta fasen fanns ingen tydlig tomtstruktur och stadsgårdarna lades sannolikt först ut i fas 1b. Den enda bevarade byggnadslämningen, hus AG (figur 11, grupp 7062), var belägen på tomt A1. Inga byggnadslämningar påträffades på tomt A2 eller A3. I nära anslutning till huset fanns också ett par avfallsgropar (grupp 7020 och 7117). Huslämningen bestod av

en ca 7 meter lång, gles stenrad i öst-västlig riktning samt en stenkonstruktion i nord-sydlig riktning. Stenkonstruktionen utgjorde troligen byggnadens västra begränsning och dess längd är okänd då den fortsatte utanför schaktet. Innanför stenkonstruktionerna fanns ett golvlager, ett aktivitetslager samt fem nedgrävningar varav åtminstone ett par tolkas som ässjor.

Fyndmaterialet från aktivitets- och golvlagret samt ässjorna tyder på att huset användes som smedja. Eftersom den norra sidan av huset låg utanför schaktkanten kunde dess längd inte beräknas. Möjligen har huset varit nord-sydligt orienterat. I så fall har det varit ungefär 6,4 meter brett. Sannolikt har en tät stenkonstruktion liknande den i den västra vägglinjen även funnits



Figur 11. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 1a.

längs den östra sidan. Troligen har den röjts bort i samband med att det ovanliggande hus AH (grupp 7051) byggdes i fas 1b.

På den södra delen av undersökningsområdet kunde ett dike (grupp 7023), ett brandlager (grupp 7024), en hårdgrop (grupp 7047) samt ett flätverksstaket (grupp 7105) tillföras det äldsta skedet. Brandlagret representerar möjligen rester efter ett hus som varit beläget längre söder ut, utanför schaktet. Intill brandlagret låg hårdgropen som var fylld med ett kraftigt lager träkol vilket överlagrades av skörbrända stenar. Inga konstruktionsdetaljer som kunde knytas till hårdgropen påträffades. Hårdgropen, som var en av de äldsta lämningarna inom undersökningsområdet, har sannolikt legat utomhus och visar att ytan varit obebyggd. I norra delen av det som senare blev tomt 2 låg dräneringsdiket som var mellan 0,5-1,0 meter brett. Diket fortsatte i en nedgrävningskant över det som senare blev passagen mellan tomt 2 och 3 och vidare in på tomt 3 där det vek av åt sydöst ner mot den södra schaktkanten. Att diket löpte över flera av de senare tomtränserna visar dels att det tillhör ett äldre skede, dels att stadsgårdarna ännu inte lagts ut under fas 1a.

Mellan den södra och den norra delen av schaktet fanns ett mycket diffust lager som innehöll stora mängder djurben (grupp 7060). Endast en grävning av lagret undersöktes på grund av tidsbrist och dess totala utbredning kunde därför inte avgöras. Vad detta lager representerar är oklart, möjligen rör det sig om en del av en utomhusyta eller en väg. Mot botten av lagret påträffades halvcirkulära, vinklade avtryck vilka tolkades vara spår efter hästskor eller hovar. Detta tyder på att ytan i schaktets mitt fungerat som färdväg redan under fas 1a. Under den efterföljande fasen 1b blev vägens sträckning tydligare och avgränsades av stadsgårdar i norr och söder. Mot slutet av fas 1a byggdes ett flätverksstaket (grupp 7105) längs den norra delen av området söder om vägsträckningen. Detta staket har sannolikt fungerat som

gränsmarkering för den tomtstruktur som lades ut under fas 1b.

Fas 1b

Den övergripande förändringen under fas 1b var att en tydlig tomtstruktur med bebyggelse lades ut (figur 12). Den möjliga vägsträckningen från fas 1a fick en mer definierad utformning och löpte genom undersökningsområdet från nordväst mot sydost. Tre stadsgårdar, tomt 1, 2 och 3-4, och två passager låg i nord-sydlig riktning söder om vägen och två tomter löpte längs med vägens riktning på dess norra sida, på tomt A och B.

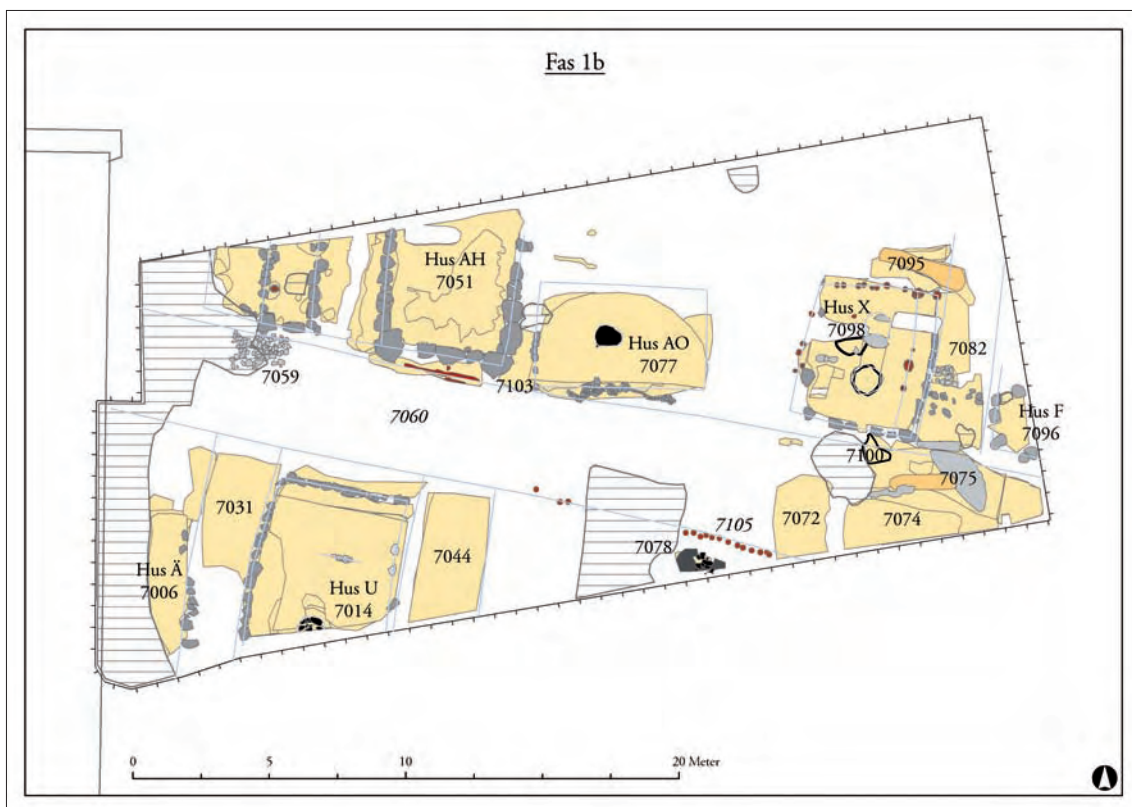
Norr om vägen undersöktes lämningarna efter fyra hus och söder om vägen fanns två byggnader bevarade. Den södra avgränsningen mellan bebyggelsen och vägen utgjordes av det staket som lades ut i slutet av föregående fas (grupp 7105). På tomt 3-4, söder om vägen, fanns inga bebyggelse lämningar inom undersökningsområdet. I schaktkanten på tomt 3-4 låg resterna efter en raserad hård (grupp 7078). Inga ytterligare konstruktioner kunde knytas till hårdens vilket tyder på att den legat utomhus. Fyndmaterialet från hårdlagren var litet och gav ingen tydlig indikation på vilken aktivitet som bedrivits på tomten.

Hus Ä (grupp 7006) på tomt 1 hade anlagts direkt ovanpå svedjelagret (grupp 7032) och var den äldsta byggnaden på tomten. Huset var fragmentariskt bevarat och dess norra del hade förstörts av ovanliggande bebyggelse och dess västra del var bortgrävd av frischaktet för Humlegårdsbyggnaden. Bebyggelse lämningarna utgjordes av ett golvlager som lagts ut i två nivåer samt en syll från den östra vägglinjen som raserats i samband med att huset gick ur bruk. De två golvnivåerna antyder att huset varit i bruk en längre tid. Inga spår efter någon eldstad påträffades. Sannolikt har huset haft en mitthärd men denna bör ha legat i de förstörda norra eller västra delarna av byggnaden. Ett raseringslager och ett brandlager visade att huset förstörts

genom en eldsvåda. Brandlagret innehåll bränd torv vilket visar att byggnaden haft torvtak. Husets dimensioner är oklara, troligen rör det sig om resterna efter en större byggnad. Möjligen har hus Å i likhet med det samtida hus U på den intilliggande tomten varit en hallbyggnad.

Tomt 1 och 2 skildes åt av en ca 2 meter bred passage. Lagren i passagen (grupp 7031) var resultatet av en längre brukningstid med början under fas 1b och med fortsättning upp till fas 2b. Mellan tomt 2 och tomt 3-4 låg ytterligare en passage (grupp 7044). Hus U (grupp 7014) på tomt 2 var i likhet med hus Å utlagt direkt på den avbrända markhorisonten. Huset var relativt välbevarat och låg över hela tomten och fortsatte utanför undersökningsområdet i söder. Byggnadens västra och norra vägglinjer markerades av två styllensrader, två stenlyft i linje med en ensam större sten var allt som återstod av den östra stensyllen. Den västra stensyllen

var svagt böjd. Den norra stensyllen bestod av kantställda stenar som anlagts i fyllningen till det äldre dräneringsdiket (grupp 7023) från fas 1a. En öst-västlig stenpackning två meter från den norra väggen kan ha markerat resterna efter en innervägg. Huset hade ett tydligt lergolv som bättrats på och lagats med ytterligare lera kring härden. Härden var rund och var placerad i husets mittlinje. Avsaknad av lergolv längs delar av den norra väggen samt förekomst av trärester i utkanterna av det aktivitetslager som överlagrade lergolvet, indikerar att huset har haft väggfasta bänkar. Delar av huset täcktes av ett kraftigt brandlager från ett bränt torvtak, vilket visar att huset hade förstörts genom en eldsvåda. Huset var ca 5,3 meter brett och var minst 6,3 meter långt, det vill säga utbredningen inom schaktet. Förekomsten av en mitthärd, storleken på huset och de lätt böjda väggarna tyder på att det varit en hallbyggnad, möjligen med en orientering mot vägen i norr.



Figur 12. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 1b (kursiverade siffror anger grupper som förekommer i fler faser).

På tomt A norr om vägen undersöktes återstoderna av tre byggnader från fas 1b. Hus AH (grupp 7051) var beläget längst i väst och byggnadens västra del hade skadats i samband med att huset i Humlegården byggdes på 1970-talet. Även byggnadens norra avgränsning var något osäker.

Uppskattningsvis har hus AH varit ungefär 5 x 12 meter stort och haft två rum och ett mellanliggande mindre utrymme. Byggnadens konstruktion bestod av fem syllstensrader och tre golvlager. Innan huset uppfördes hade ett utjämningslager lagts ut men marken sluttade ändå kraftigt åt söder. Den södra syllen, mot vägen, bestod av större stenblock än övriga syllar, vilket fick till följd att stenarna i syllstenarna tillsammans bildade en jämn ram för väggarna. De två mellersta, nord-sydligt lagda, syllarna har troligen fungerat som stöd för innerväggar. Med tanke på den sluttande marken under huset är det mest sannolikt att det haft trägolv, vilket vilat mot ramarna för väggarna. Byggnaden har haft en ganska lång livslängd och två brukningsfaser kunde urskiljas. Det västra rummet i huset var inledningsvis mindre än det östra men byggdes under ett senare skede ut åt väster. Brandlager och rester efter brända trästockar var koncentrerade i husets östra del och visar att denna del av byggnaden drabbats av en eldsvåda. Brandlagret innehöll rester av bränd torv som bör ha kommit från husets takkonstruktion.

Söder om den västra delen av hus AH låg en stenläggning (grupp 7059). Möjligen utgjorde denna en rest efter en mer yttäckande stenläggning i vägsträckningen, alternativt har den varit del av en stenlagd gårdsplan framför huset. Mellan hus AH och det intilliggande hus AO, på den mellersta delen av tomt A, fanns ett ca 0,5 meter brett dropprum (grupp 7103).

De bevarade konstruktionsdelarna av Hus AO (grupp 7077) utgjordes av två syllstensrader, en i husets västra och en i dess södra vägglinje, samt ett golvlager. I mitten av byggnaden, mot den

västra delen, fanns fragmentariska rester efter en härd. Troligen har det varit en öppen, rund mitthärd. Husets avgränsning i öster var oklar och lagren som tillhörde byggnaden var skadade av gravnedgrävningarna från kyrkogården. Husets storlek bör ha varit runt 4 x 6 meter. Under hus AO fanns ett yttäckande, men sporadiskt förekommande, sandlager. Vilken funktion detta lager har haft är oklart, möjligen har sanden lagts ut i dränerande syfte, alternativt som utjämning inför byggnationen. Rester efter ett brandlager visade att byggnaden förstörts av en eldsvåda.

Längst i öst på tomt A låg hus X (grupp 7098). Ytan mellan hus AO och hus X var söndergrävd av gravar från kyrkogården så det är oklart hur denna del av tomten disponerats. Hus X avgränsades i söder och öster av syllstensrader medan de västra och norra vägglinjerna markerades genom rader av stolphål. I den norra vägglinjen fanns även en ränna. Huset har varit ca 4,7 x 5,2 meter stort och haft lergolv som lagts ut i två olika omgångar. Längs den östra väggen fanns ett lerlager med distinkt avgränsning mot golvlagret, möjligen kunde man ana avtrycket efter en plank i lagerskiljet. Lagret och avtrycket var sannolikt resterna efter en väggfast bänk. Hus X hade använts som kombinerad smedja och glasverkstad och inomhus fanns spår efter minst två glasugnar, en ässja och en städstabbe (för en mer utförlig analys av hantverket se kapitel *Metall- och glashantverk*). Två aktivitetsfaser kunde utskiljas, den äldre kretsade kring järnsmide och en omfattande viktillverkning, den yngre kring glashantverk. Norr om hus X låg ett gårdslager och en ränna (grupp 7095). Söder om byggnaden fanns en avfallsgrop (grupp 7100) vilken var fylld med avfall från produktionen i smedjan.

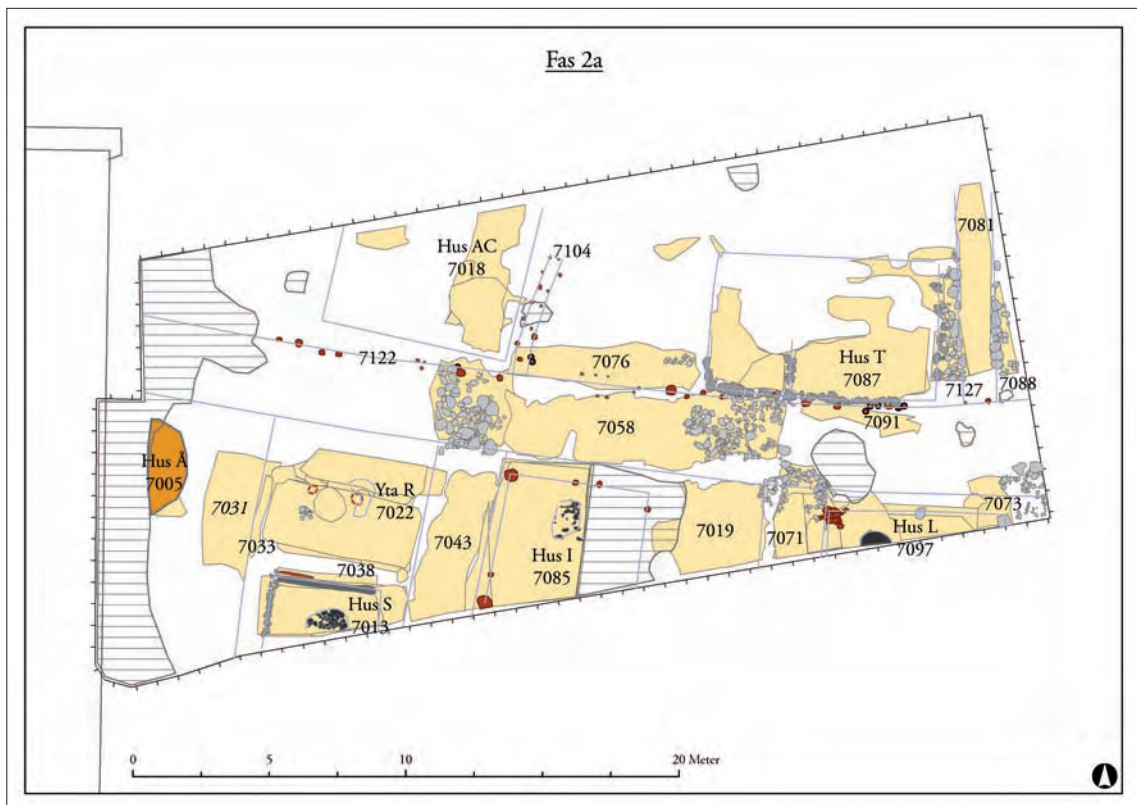
Tomt A och B skiljdes åt genom en passage (grupp 7082) som delvis kan ha varit stenlagd. Öster om passagen på tomt B undersöktes de fragmentariska lämningarna av hus F (grupp 7096) som utgjordes av ett golvlager och delar av en stensyll. Endast en mindre del av huset var beläget inom undersökningsområdet

och byggnadens norra del var bortgrävd av överlagrande konstruktioner från huvudfas 2.

Den östra delen av vägsträckningen mellan de norra och de södra tomterna utgjordes av några diffusa gatu- och avfallslager (grupp 7072 och 7074). Resterande delar av vägen prioriterades bort på grund av tidsbrist och grävdes med grävmaskin. Dessa båda grupper kan egentligen betraktas som en del av samma väg, men separerades i två grupper på grund av att delar av lagret i grupp 7072 möjligen kan ha tillhört fas 1a. Söder om passagen, mellan tomt A och B, fanns ett dike i öst-västlig riktning och en stenläggning (grupp 7075) vilken liknade den som låg söder om hus AH på tomt A1. Vilken funktion diket och stenläggningen har haft är oklart, möjligen har stenläggningen fungerat som en förstärkning av korsningen mellan vägen och passagen.

Fas 2a

Under inledningen av fas 2a förlängdes stadsgårdarna söder om vägen åt norr och bebyggelsen på tomterna kröp samtidigt längre norrut (figur 13). Tomt 5, i schaktets sydöstra hörn, tillkom därigenom och på tomt 3-4 kom bebyggelseämningar att hamna inom undersökningsområdet. Under föregående fas låg husen troligen söder om schaktkanten. På norra delen av tomt 1 och 2 fanns under fas 1b två större byggnader (hus Ä, grupp 7006 respektive hus U, grupp 7014). Efter att dessa gått ur bruk kom de bakre delarna av stadsgårdarna att få ett nytt användningsområde. På tomt 1 anlades under fas 2a ett grophus (hus Å, grupp 7005) och den norra delen av tomt 2 användes som ett hantverksområde (grupp 7022). Delar av ett grophus påträffades första gången i Sigtuna under en arkeologisk undersökning i Stora gatan, invid kvarteret Humlegården, på 1970-talet. Eftersom



Figur 13. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 2a (kursiverade siffror anger grupper som förekommer i fler faser).

konstruktionstypen inte tidigare var känd i staden bedömdes tolkningarna som osäkra (Carlsson 1982:41). Tolkningarna av det nu undersökta huset på tomt 1 försvårades av att det var avgrävt av frischaktet för Humlegårdsbyggnaden. Storleken och formen pekade emellertid på att det rörde sig om ett grophus.

I grophuset fanns två aktivitetsnivåer och ett tydligt golvlager, lämningar efter en eldstad saknades däremot. Det är dock vanligt att grophus saknar härdar. Fyndsammansättningen indikerar att grophus inte bör ha fungerat som bostäder utan att de ofta kan kopplas till olika former av hantverk (Tesch 1983:57f). Bengt Söderberg påpekar dock att grophusen har haft många olika funktioner. Ofta förekommer fynd av mer personlig karaktär i golvlagren, som till exempel kammar och kamfodral (Söderberg 1995:20f). I den äldre nivån av det undersökta grophuset på tomt 1 hittades just en kam. Söder om grophuset fanns inga bevarade lämningar. Ett rimligt antagande är att det funnits en byggnad av liknande dimensioner som hus S på tomt 2, eventuella huslämningar har dock förstörts i samband med senare byggnationer.

Hantverksområdet på den bakre delen av tomt 2 (grupp 7022, hantverksyta R) togs i bruk ungefär samtidigt som grophuset anlades. Den parallella utvecklingen skulle möjligen kunna ge stöd för hypotesen att grophuset använts i samband med hantverk. Båda bakgårdarna utnyttjades i så fall i samband med hantverksproduktion under samma tidsskede. Rester efter ett flätverksstaket, liksom att lagren på tomt 2 var mycket välavgränsade, tyder på att hantverksytan varit inhägnad. Inom området kunde tre aktivitetsfaser eller anläggningar urskiljas: två glasugnsrester och en åttaformig grop. Fyndmaterialet visade att glashantverk dominerat. Vad som tillverkats är oklart då halvfabrikat och hantverksspill av glas inte påträffades.

Söder om hantverksområdet på tomt 2 uppfördes under ingången till fas 2a hus S (grupp 7013).

Huset lades ut direkt ovanpå brandlagret från hus U (grupp 7014) från fas 1b och det ersatte troligen den äldre hallbyggnaden. Men placeringen av det nya huset försköts åt söder för att ge plats åt hantverksytan på den nordligaste delen av tomten. Byggnadens utbredning markerades av en stensyll i väster och en väggränna i norr. Två golvnivåer undersöktes vilket tyder på att huset brukats under en längre period. Centralt belägen, nära den norra väggen låg en mitthärd. Huset har haft torvtak vilket brandlagret från byggnadens destruktions visade. Byggnadens utbredning och plan låg fast i de två efterföljande husen i fas 2b och 2c.

Mellan huset och hantverksområdet fanns en smal gårdsyta som förband passagerna väster och öster om tomt 2 (grupp 7038). I gårdsdraget, längs med husets nordsida, påträffades resterna av ett flätverksstaket som haft till funktion att hålla avfall och gödsel borta från väggen för att den inte skulle ruttna (jfr Pettersson 1990:39). Möjligen låg den norra delen av tomten öppen under en period och användes som bakgård då hantverksaktiviteterna på stadsgården troligen pågick under en kortare tidsrymd än husets livslängd. I övergången mellan passagen och tomt 2 låg en smalare stenläggning vilken tillhörde fas 2a och möjligen även fas 2b (grupp 7033).

På den västra delen av tomt 3-4 uppfördes under fas 2a hus I (grupp 7043) medan den östra delen av tomten fungerade som öppen gårdsyta (grupp 7019). Endast den västra delen av hus I var bevarad eftersom förundersökningsschaktet från 1927 brutit stratigrafien på mitten av tomt 3-4. Två kraftiga stolphål i den västra väggen och ett brandlager vittnade om att byggnaden haft ett torvtak vilket burits upp av en stolpkonstruktion. I efterhand kunde även några mindre stolphål, som framkom vid avbaningen i slutet av undersökningen, knytas till den norra och östra väggen. Huset hade två golvlager och en nordligt belägen mitthärd. Tomt 5 låg under inledningen av fas 2a öppen, vilket ett gårdsdrag indikerade (grupp 7126). Troligen rörde det sig om en

kortare tidsperiod, i samband med att tomten förlängdes åt norr. Senare under fasen uppförs en byggnad, som i likhet med hus I på tomt 3, haft ett stolpburet torvtak och en nordligt belägen mitthärd (hus L, grupp 7097).

Mellan tomterna söder om vägen löpte passager i nord-sydlig riktning. Lagret i passagen mellan tomt 1 och 2 undersöktes på grund av tidsbrist summariskt och det kunde därför inte knytas till en specifik fas utan hade en varaktighet från fas 1b till och med fas 2b (grupp 7031). Lagret i passagen mellan tomt 2 och 3 hade bildats under både fas 2a och 2b (grupp 7043). I den nordligaste delen av passagen mellan tomt 4 och 5, i övergången till vägsträckningen, fanns en mindre stenläggning (grupp 7071). En liknande stenpackning fanns även i övergången mellan passagen och vägen nordost om tomt 5 (grupp 7073).

Vägsträckningen under huvudfas 2 representerades av två stenläggningar och två gatulager belägna längs med en 14 meter lång sträcka i schaktets mitt. Bebyggelse lämningarna norr om vägen från fas 2a var mycket fragmentariska, i synnerhet den västra delen av tomt A hade skadats av gravnedgrävningarna på den ovanliggande kyrkogården. Lämningarna på tomt A bestod, liksom under föregående fas av resterna efter tre hus. På den västra delen av stadsgården, tomt A1, hade delar av ett hus (hus AC, grupp 7018) bevarats genom att det var beläget under den stenlagda gångvägen på kyrkogården från fas 3 (grupp 7057). Det enda som återstod av det hus som legat på den mellersta delen av tomt A var ett omrört lager med byggnadsrester samt delar av en stenkonstruktion (grupp 7076). På den östra delen av tomten, A3, låg ett hus med stensyll och mellanvägg som delade in byggnaden i två rum (hus T, grupp 7087). Stensyllen var bevarad längs med den södra och delvis i den västra vägglinjen. Byggnadens längd har varit ca 8 meter och husets långsida vette ut mot vägen. Hur brett huset varit kunde inte avgöras då dess norra del var söndergrävt av gravar. Alldeles

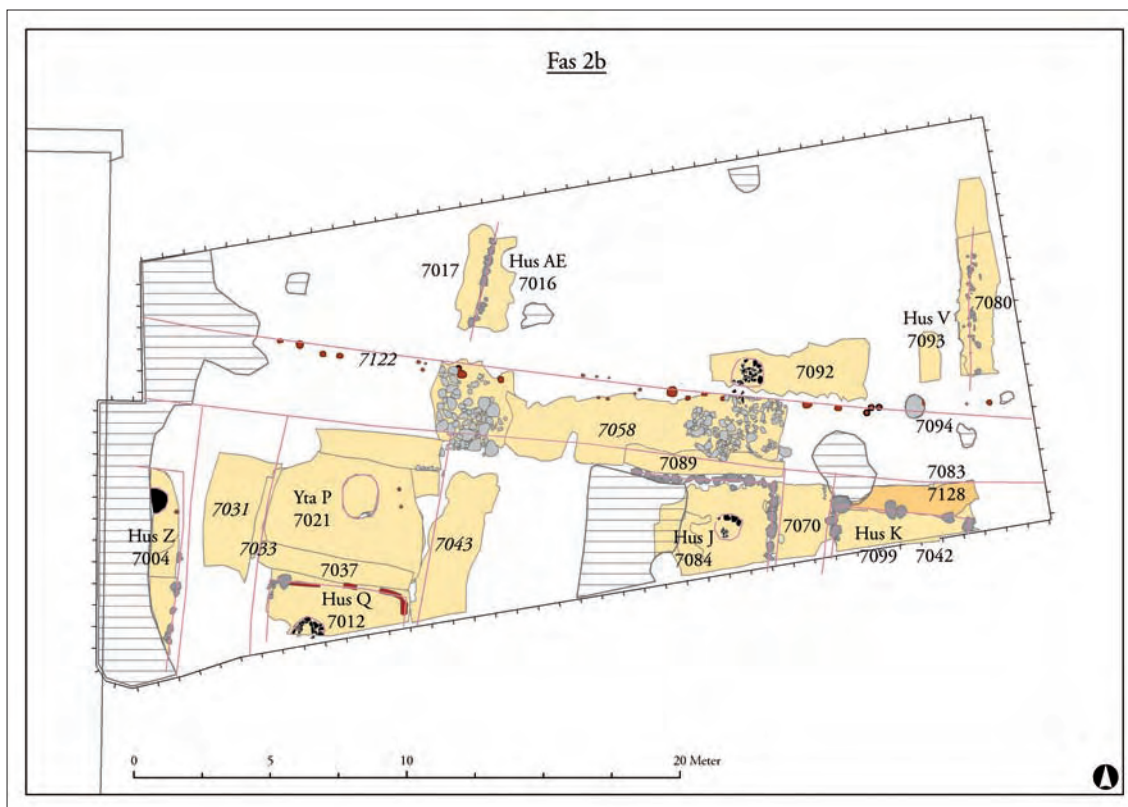
söder om väggsyllen, undersöktes resterna efter en smal gårdsyta (grupp 7091). I övergången mellan gatan och tomt A fanns två parallella rader pinn- och stolphål (grupp 7104). Troligen rör det sig om två generationer av staket som har parallellförflyttats. Staketet har antingen begränsat hela tomten eller en mindre yta mellan hus AC (grupp 7018) och hus T (grupp 7087).

Öster om hus T, ut mot passagen mellan tomt A och B, låg en stenläggning på en konstruerad terrasskant (grupp 7127). Terrassen var uppbyggd av utfyllda massor som begränsades av en stenram ut mot passagen. En likadan konstruktion fanns även öster om passagen på tomt B (grupp 7088). Eventuell bebyggelse på tomt B har legat öster om stenläggningen på terrassen, utanför undersökningsområdet. Mellan terrasskanterna löpte en passage i nordsydlig riktning (grupp 7081).

Fas 2b

Bebyggelsestrukturen från fas 2a låg i stort sett fast under fas 2b (figur 14). Markanvändningen förändras dock på några tomter och ett flertal nya hus uppfördes. På tomt 1 gick grophuset ur bruk och på stadsgården byggdes ett större hus (hus Z, grupp 7004). Byggnadslämningarna utgjordes av en stensyll, som markerade den östra vägglinjen, samt delar av en härd i husets norra del. Hus Z var avgrävt i väster och hade skadats av det ovanliggande huset (hus Y, grupp 7003), vilket försvårade tolkningen.

På tomt 2 ersattes hus S (grupp 7013), vilket förstördes genom en brand, av en ny byggnad med samma utbredning, hus Q (grupp 7012). I likhet med sin föregångare hade hus Q en mitthärd belägen i den nordligaste delen av byggnaden. Vägglinjerna markerades av brunna trärester, antingen resterna efter syllstockar eller timmerstockar. Norr om huset låg en mindre gårdsyta (grupp 7073). Den nordligaste delen av tomt 2 användes även under fas 2b som hantverksområde, men ytan omstrukturerades.



Figur 14. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 2b (kursiverade siffror anger grupper som förekommer i fler faser).

Verksamheten under fas 2b kretsade i huvudsakligen kring en större glasugn (grupp 7021, hantverksyta P). Konstruktionen utgjordes av en 1,2 x 1,6 meter stor, oval till rektangulärt formad, stenpackning. Denna överlagrades av ett kraftigt lerlager med bränd och obränd lera. Lerlagret bör ha varit återstoden av en ugsöverbyggnad som kollapsat. Fyndmaterialet i och kring ugnen tydde på att den främst använts för glashantverk. Vad som producerats i verkstaden var svårare att uttala sig om då glasspill och halvfabrikat saknades. Öster om glasugnen låg en välavgränsad aktivitetsyta. Den välbyggda konstruktionen, i likhet med de många lagren som kunde kopplas till hantverksproduktionen, tydde på att ugnen brukats under en lång tid.

Lagren i passagen mellan tomt 1 och 2 och i passagen mellan tomt 2 och 3 (grupp 7031

och 7033 respektive grupp 7043) kunde inte separeras i finmaskigare enheter och hade därför varaktighet som sträcker sig från fas 1a genom hela fas 2b.

På tomt 3-4 ersattes hus I (grupp 7085) troligen av en ny byggnad (hus J, grupp 7084) som uppfördes på tomtens östra del. Bebyggelsen har således förflyttats från tomtens västra och till dess östra del. Viss osäkerhet i tolkningen råder emellertid då de stratigrafiska kopplingarna till stor del förstörts av förundersökningsschaktet från 1927. Hus J var byggt på en kraftig stensyll som fanns bevarad i den norra och östra vägglinjen. I husets norra del fanns lämningarna av en härd. Rester efter ett brandlager tyder på att byggnaden hade torvtak. Norr om hus J, längs med syll, låg en smal stenlagd gårdsyta (grupp 7089). I passagen öster om tomt 4 fanns

rester efter brunna trästockar samt en stenrad som eventuellt fungerat som fundament till en kavelbro (grupp 7070).

Tomt 5 tycks ha legat öppen under en kortare tid efter det att hus L (grupp 7097) från fas 2a förstörs av en brand. Under inledningen av fas 2b har ett gårdslager bildats på tomtens nordligaste del (grupp 7042). Gårdslagret begränsades i norr av ett dike (grupp 7128) vilket även avgränsade stadsgården åt norr. Under fas 2b uppfördes ett hus på tomten (hus K grupp 7099) och i samband med detta fylldes diket ut (grupp 7083) och ytan kom att fungera som en mindre gårdsplan. Lämningarna efter byggnaden var fragmentariska och utgjordes av en stensyll samt ett golvlager. Hus K överlagrares av avröjningshorisonten och det omrörda lagret (SL 105, grupp 7067). Genom att stratigrafin var bruten gick det inte att avgöra hur länge byggnaden varit i bruk. Öster om tomt 5 fanns inga bevarade lämningar från fas 2a. Möjligen har passagelagret från föregående fas varaktighet in i fas 2b (grupp 7073).

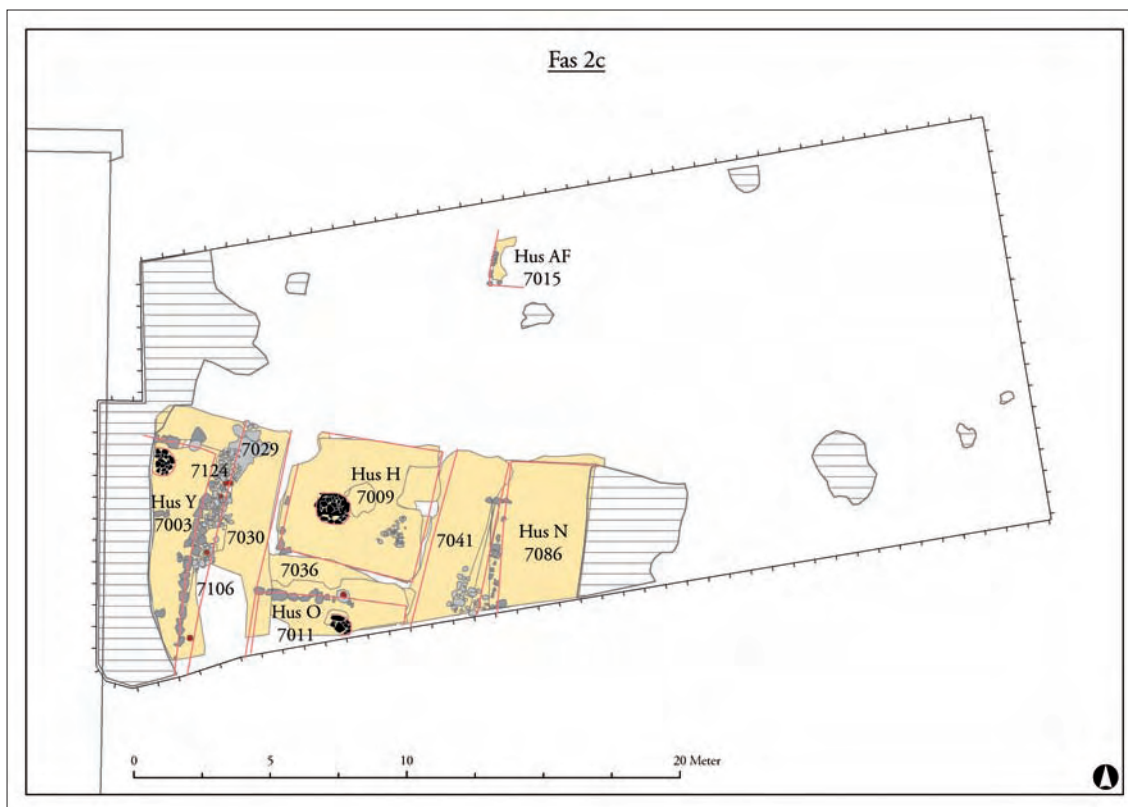
Bebyggelselämningar på stadsgården norr om vägen var mycket fragmentariska, resterna efter åtminstone två hus kunde dock identifieras. På den östra delen av tomt A1, ovanpå lämningarna efter hus AC (grupp 7018), uppfördes under fas 2b en ny byggnad. Det enda som återstod av huset var en syll samt delar av ett golv- och ett aktivitetslager (hus AE, grupp 7016). Ett utomhuslager (grupp 7017) väster om syllen tydde på att denna yta fungerat som gårdsplan. Byggnaden bör således ha fortsättsatt åt öster, ut på tomt A2. På den södra delen av tomt A3 låg ett utjämningslager och en härd (grupp 7092). Öster om dessa var ett större stolphål beläget (grupp 7094). Ut mot passagen mellan tomt A3 och tomt B fanns mer påtagliga rester efter en byggnad, hus V (grupp 7093). Denna byggnad bör ha ersatt hus T (grupp 7087) från fas 2a. Lämningarna utgjordes av en syll, troligen husets östvägg, samt delar av ett golvlager. Ett brandlager indikerade att huset haft torvtak. Möjligen ska utjämningslagret, härden och stolphålet längre västerut på tomt

A3 (grupp 7094 och 7087) och hus V betraktas som lämningar efter en och samma byggnad. Under fas 2b hade terrasskanterna från fas 2a (grupp 7127 och 7088), som flankerade passagen mellan tomt A och B, gått ur bruk. Utrymmet mellan terrasskanterna var utfyllt av några lager med likartad karaktär (grupp 7080). Dessa var sannolikt både äldre och samtida med hus V.

Fas 2c

Med undantag av fragmentariska rester efter bebyggelse på ett begränsat område på tomt A1 (hus AF, grupp 7015) fanns inga bevarade lämningar norr om vägen från fas 2c (figur 15). Husresterna hade bevarats genom att de låg direkt under fyllnadsmassorna för den stenlagda gångvägen på kyrkogården (grupp 7057). Bebyggelse, som eventuellt funnits på stadsgården norr om vägen, hade i övrigt förstörts av gravnedgrävningarna. Inom den sydöstra delen av undersökningsområdet saknades lager som kunde tillföras fas 2c. Stratigrafin var, som redan nämnts, bruten av en avröjningshorisont som skapts i samband med yngre aktiviteter inom området. Det är dock möjligt att hus K (grupp 7099), på tomt 5, varit i bruk en bit in i fas 2c. Bebyggelse från fas 2c koncentrerades således till tomt 1, 2 och 3-4 söder om vägen.

På tomt 1 ersattes hus Z under början av fas 2c av en ny byggnad (hus Y, grupp 7003). Huset, som var uppfört på en kraftig stensyll, var uppskattningsvis ca 5 meter brett. Det fortsatte utanför schaktkanten i söder och byggnadens längd inom undersökningsområdet var 8 meter. Troligen hade det äldre huset (hus Z), som var sämre bevarat, ungefär samma dimensioner som den yngre byggnaden (hus Y). Stadsgården hade således använts på samma sätt under fas 2b och 2c även om en byggnad avlöste en annan. Norr om huset fanns en mindre gårdsyta. På den östra delen av tomt 2, längs med byggnadens östsyll ut mot passagen, låg en stenläggning (grupp 7124). Stenläggningen hade troligen till syfte att skapa en torr gångyta utanför huset samt att leda bort



Figur 15. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 2c.

vatten från byggnaden. En lucka i stenpackningen, vilken sammanföll med stenar av mindre storlek i syllén, markerade ingången till huset. Byggnaden vände sig således ut mot passagen i öster. I norra delen av huset fanns en rund härd och golvet hade lagts ut i två omgångar. Hus Y var troligen i bruk under en längre period, förmodligen levde det vidare under större delen av fas 2d.

I den nordvästra delen av passagen mellan tomt 1 och 2 låg en mindre stenläggning, möjligen fungerade den som ett fundament till en kavelbro (grupp 7029). Trärester i lagret i passagen tydde också på att den haft en träbroläggning (grupp 7030).

På den bakre delen av tomt 2 avlöstes hantverksområdet från fas 2a och 2b av en mindre byggnad (hus H, grupp 7009). Detta hus låg, till skillnad från de äldre och samtida byggnaderna

på tomterna söder om vägen, med kortsidorna ut mot passagerna och med långsidorna mot stadsgården. Husets längd var 5,2 meter i öst-väst. Bredden var osäker, men något över 4,7 meter. Centralt placerad i huset fanns en rund härd. Syllstenar saknades förutom i byggnadens sydöstra hörn och husets storlek bestämdes utifrån lagrens utbredning. I och med att den bakre delen av tomt 2 bebyggdes under fas 2c försköts det södra husets placering något åt söder för att ge plats den nya byggnaden i norr. Detta förhållande visar att hus O (grupp 7011) i söder, som ersatte hus Q från fas 2b, uppfördes samtidigt som hus H. Mellan byggnaderna låg en smal tomtremsa (grupp 7036). Hus O hade en liknande konstruktion som sina föregångare på den södra delen av tomten. Byggnaden hade en nordligt placerad mitthärd och väggar som vilade på en stensyll. Brandlagret vittnade om att taket bestått av torv. Båda husen på tomt 2 från fas 2c,

hus H och hus O, förstördes genom en brand.

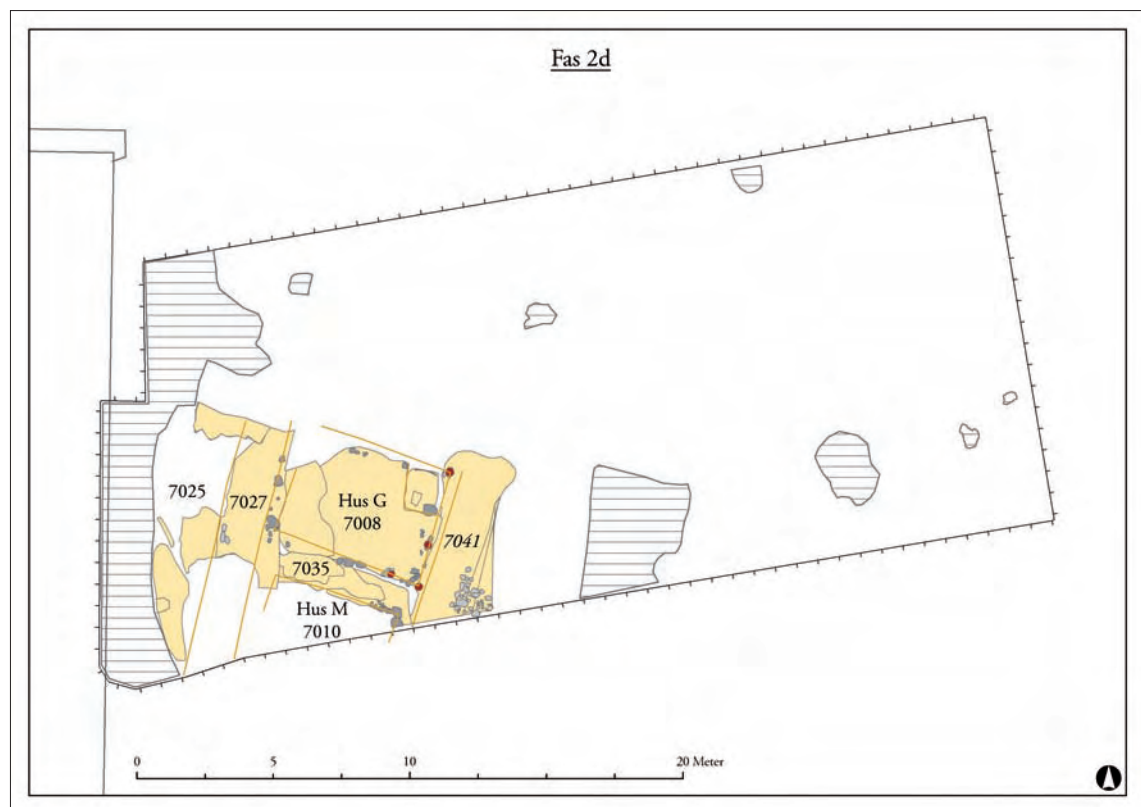
I övergången mellan passagen och tomt 3-4 påträffades resterna efter en stenläggning som påminde om den som låg i den östra delen av tomt 1 (grupp 7124). Lagren i passagen hade troligen tillkommit under både fas 2c och d, möjligen var stenläggningen i bruk under samma tidsperiod (se grupp 7041). På tomt 3-4 uppfördes ett nytt hus under fas 2c (hus N, grupp 7086). Av byggnaden återstod endast en fragmentariskt bevarad syll i den västra vägglinjen samt några svårtolkade lager. Bebyggelse lämningar fanns endast bevarade väster om förundersökningsschaktet från 1927. Det är oklart hur länge hus N var i bruk, eventuellt fanns det kvar en bit fram i fas 2d.

Fas 2d

Tidsskedet som närmast föregick byggandet

av den stenlagda gatan, fas 2d, fanns endast representerat på tomt 1 och 2 söder om väger samt i de intilliggande passagerna (figur 16). Troligen fanns hus Y (grupp 7003), som byggdes under fas 2c, kvar under större delen av fas 2d. Under slutet av fasen gick byggnaden emellertid ur bruk och den norra delen av tomten låg obebyggd under slutskedet av fasen. Denna tidsperiod representerades av några fragmentariska gårdslager (grupp 7025). Att ingen ny byggnad uppförs på den bakre delen av stadsgården hängde troligen samman med de förestående omstruktureringarna vilka markerar ingången till fas 3.

I passagen öster om tomt 1 fanns troligen en kavelbro vilket rester av träfibrer i lagret tydde på. I passagen undersöktes även ett raseringslager, troligen kom detta från ett hus på någon av de närliggande stadsgårdarna (grupp 7027).



Figur 16. Bebyggelsestruktur och grupper under fas 2d (kursiverade siffror anger grupper som förekommer i fler faser).

På tomt 2 låg strukturen från den föregående fasen kvar. Efter att byggnaderna från fas 2c förstörs av en brand ersattes de av nya hus med samma utbredning. Längst bak på tomten låg under fas 2d en mindre byggnad som vilade på en syll bestående av ett fåtal mindre stenar (hus G, grupp 7008). Huset hade ett lergolv och i det nordöstra hörnet fanns en flätverksskodd grop. Gropen fylldes emellertid igen under byggnadens brukningstid. Eftersom huset sakade eldstad bör det inte ha använts som bostad, troligen fungerade det i stället som enklare ekonomibyggnad, förråd eller liknande. Hus G bör ha varit i bruk endast en kortare period och det revs, sannolikt i samband med att gatan lades ut. Av det södra huset på tomt 2 fanns endast det nordöstra hörnet av syllen bevarad (hus M, grupp 7010). Mellan byggnaderna låg liksom under äldre faser en smalare gårdsyta (grupp 7035).

Fas 3 bebyggelsen

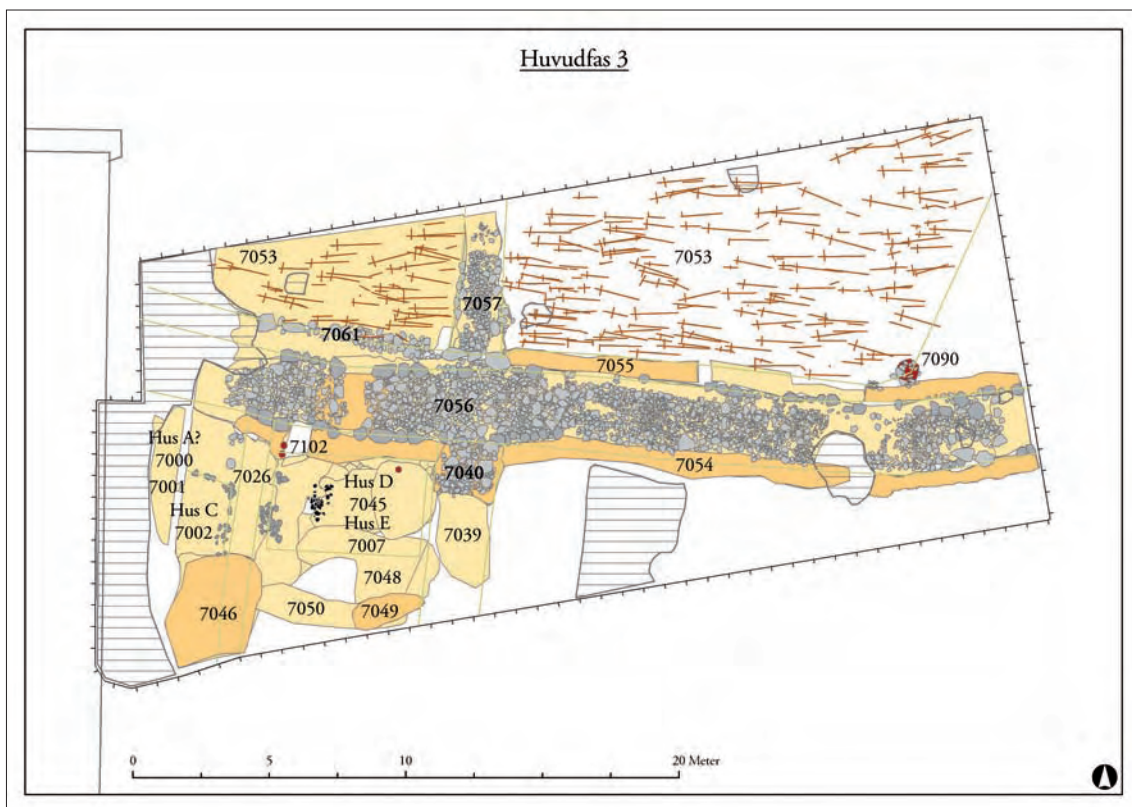
Bebyggelsen från fas 3 var mycket fragmentarisk och svårtolkad (figur 17). Detta berodde på att lagren var kraftigt nedbrutna och att de låg högt upp och i stor utsträckning påverkats av aktiviteter som skett under modern tid. Inga av husen från fas 3 var bevarade i sin helhet. Vägglinjer, härदार och golvlager var fragmenterade och i stor utsträckning raserade. Tidsskillnader kunde iakttas i bebyggelsen, och möjligen fanns tre skeden.

De äldsta lämningarna från huvudfas 3 utgjordes av hus C (grupp 7002) på tomt 1, hus E (grupp 7007) på den norra delen av tomt 2 och ett utjämningslager på tomtens södra del (grupp 7050). De tydligaste lämningarna var hus C på tomt 1. Det som återstod av huset var delar av den norra och östra syllstensraden och det nordöstra hörnet av ett tunt lergolv. Under huset låg ett större utjämningslager som sträckte sig ut i den intilliggande, smala passagen, och vidare upp mot tomt 2. Inga lager från den smala passagen kunde identifieras, de grävdes sannolikt in i de över- och underliggande utjämningslagren

(underliggande SL 159 i grupp 7002 och överliggande SL 157 i grupp 7026). Passagen var sannolikt inte bredare än 0,8 meter. Den kanske egentligen bör betraktas som ett dropprum eftersom den normala bredden på en passage är 1,5 till 2,5 meter (Tesch 2007:83). Av hus E på tomt 2 återstod endast de raserade syllstenarna från den västra väggen, fragmentariska rester efter ett golv samt ett aktivitetslager och en raserad mitthärd. Utjämningslagret (grupp 7050) i den södra delen av tomt 2 var sannolikt del av ett större lager som fortsatte utanför schaktkanten. Varför lagret tillkommit var oklart.

Öster om tomt 2 fanns en stenläggning (grupp 7040) i den norra delen av passagen mellan tomt 2 och 3 samt ett passagelager söder om stenläggningen (grupp 7039). Stenläggningen anslöt till gatan och var anlagd i en nedgrävning. Troligen täcktes stenläggningen, liksom gatan, ursprungligen av ett lager med grus, vilket fungerat som gångbana. Stenläggningen hade troligen till funktion att förstärka korsningen mellan passagen och gatan.

De yngre lämningarna från huvudfas 3 bestod av diffusa brand- och avfallslager (grupp 7001) på tomt 1, hus D (grupp 7045) på den norra delen av tomt 2, omrörda lager (grupp 7048) på den södra delen av tomt 2 samt ett utjämningslager (grupp 7026) mellan tomt 1 och 2. På tomt 1 undersöktes svårtolkade brand-, utjämnings- och avfallslager (grupp 7001) som möjligen utgjorde resterna efter ett hus. Inget golvlager eller delar av väggarna påträffades dock vilket gjorde det mer sannolikt att lagren representerade gårdslager i en utomhusmiljö. Mellan tomt 1 och 2, och delvis under lagren på tomt 1 och under hus D på tomt 2, fanns ett omfattande utjämningslager med oklar funktion (grupp 7026). Sannolikt har delar av lagret tillhört det eventuella dropprummet men grävts samman med utjämningslagren på de intilliggande tomterna då lagerskillnader var svåra att identifiera. Hus D, på den norra delen av tomt 2, var det yngsta huset inom undersökningsområdet som med säkerhet kunde



Figur 17. Bebyggelsestruktur och grupper under huvudfas 3.

beläggas. Lämningarna var fragmentariska och det enda som återstod var en raserad stensyll i väster, ett lergolv ovanpå ett litet gruslager, ett sandigt lager med kol samt ett lager med sten och aska vilket tolkades vara resterna efter en härd. Då endast den västra vägglinjen fanns bevarad kunde husets storlek inte med säkerhet avgöras. Utifrån golvlagerets utbredning bör huset dock ha varit minst fem meter brett, troligen låg härden mitt i byggnaden. De omrörda lagren (grupp 7048) på den södra delen av tomten var mycket svårtolkade.

De allra yngsta medeltida lämningarna söder om gatan utgjordes av två gropar (grupp 7046 och 7049), tre stolphål (grupp 7102) och små lagerrester på tomt 1 som möjligen kunde tolkas som rester efter en byggnad (hus A, grupp 7000). Det enda som återstod av det eventuella huset var två utjämningslager, ett brandlager och en mycket

liten lerfläck, som möjligen var en rest efter ett lergolv. Lagren täckte endast en halv kvadratmeter stor yta vilket innebär att tolkningen är mycket osäker. De båda groparna var bland de yngsta medeltida lämningarna som undersöktes. Den största gropen (grupp 7046) var 3 x 4,5 meter stor och 0,8 meter djup. Den låg på den södra delen av tomt 1 och i övergången mellan tomt 1 och 2 och fortsatte utanför schaktkanten. Gropens funktion var oklar men fyndsammansättningen pekade mot en högmedeltida datering. Bland annat hittades ett irländskt silvermynt med en datering till ca 1035-1055 (Fnr 1549) tillsammans med yngre svartgods, tegel och kalkbruk. Den andra gropen (grupp 7049) var 1 x 2,6 meter lång och 0,25 meter djup och låg på den södra delen av tomt 2. Även denna gropens funktion var oklar. Fyndsammansättningen tydde på att gropen tillkommit relativt sent, kanske i efter-reformatorisk tid. Två av de tre stolphålen var

placerade precis intill ett markfast stenblock i det nordvästra hörnet av tomt 2 och det tredje stolphålet fanns i den nordöstra delen av tomt 2. Vilken funktion dessa stolphål har haft är oklart. Eftersom de stratigrafiskt låg mycket högt upp var även dateringen osäker.

Fas 3 gatan eller processionsvägen

Den mest manifesta lämningen inom undersökningsområdet var en gata (grupp 7056) som löpte tvärs igenom schaktet mellan de södra tomterna och kyrkogården (figur 17). De bevarade kontexterna utgjorde gatans konstruktion, brukning och delvis destruktion. Inför anläggandet av gatan hade äldre lager grävts bort och ytan hade jämnats till genom att ett större lager lagts ut. Detta utjämningslager fungerade även som stöd åt de kantställda stenarna som placerades på båda sidor om gatan. Utjämningslagret bestod sannolikt både av utfyllnadsmassor och av risbäddar samt annat organiskt material. På grund av mycket dåliga bevaringsförhållanden fanns dock nästan inget organiskt material kvar. Ovanpå utfyllnadsmassorna fanns också en mer kompakt, trampad yta som sannolikt bildats när vägen byggdes och byggnadsmaterial fraktades fram och tillbaka. Gatan var uppbyggd av större kantställda stenar i dess norra och södra kant. Mellan dessa låg en stenpackning bestående av stenmaterial av varierande storlek. Innermättet på vägbanan var 1,8–1,9 meter och yttermätten (inklusive de större kantställda stenarna) var 2,9–3,0 meter. Ovanpå stenläggningen har det legat ett lager med morängrus vilket fungerade som vägbana. Gatan var bättre bevarad i undersökningsområdets västra del än i den östra. Delar av både stenläggningen och de kantställda stenarna har skadats efter att gatan tagits ur bruk, främst i mittenpartiet och dess östra del. I den västra delen fanns ett ca 1 meter brett mellanrum som delade gatan i två delar. Det är oklart om detta mellanrum fungerat som ett tvärdike och varit samtida med gatan eller om det bildades efter att gatan tagits ur bruk. Gatan har tidigare

tolkats som en processionsväg mellan kyrkorna i Sigtuna (se vidare kapitel *Kyrkogården och det sakrala stadsrummet*) och den bör ha anlagts samtidigt med att de norra stadsgårdarna avhystes, kyrkogården lades ut och stenkyrkan byggdes.

Söder och norr om gatan låg diken (grupp 7054 och 7055). Nedgrävningarna för dikena var bitvis otydliga och från mitten av undersökningsområdet och österut grävdes de samman med stenlyft från kantstenarna som tagits bort efter det att gatan tagits ur bruk. Lagren i dikena hade tillkommit successivt under en längre period, dessutom bör det beaktas att dikena sannolikt grävts om och dikats ur. Det norra diket fungerade som den södra gränsen till kyrkogården. Dock gick delar av det norra diket bitvis inte att identifiera, det var däremot tydligt väster om gångvägen upp till kyrkan. Diket låg här som en hålighet mellan de kantställda stenarna i gatan och en med sten uppbyggd terrasskant mot kyrkogården (grupp 7061). I lagret fanns stenar som troligen kom från raseringen av terrasskanten. Igenfyllningen av dikena skedde då kyrkogården och den stenlagda gatan togs ur bruk.

Fas 3 kyrkogården

De bevarade och undersökta delarna av kyrkogården utgjordes, förutom av gravarna, av en gångväg till kyrkan (grupp 7057), en terrasskant (grupp 7061), ett större stolphål (grupp 7090) som låg i det sydöstra hörnet av kyrkogården samt av utfyllnadslager (grupp 7053).

Vinkelrätt från processionsvägen, i riktning mot norr, påträffades en stenläggning som sannolikt fungerat som gångväg eller stig upp till kyrkan (figur 17, grupp 7057; kyrkans placering och utseende är inte känd, men delar av kyrkan påträffades möjligen i samband med den arkeologiska undersökningen i Prästgatan 1991-92, men det är oklart om den stenpackning som undersöktes var rester efter en grundmur). Kantstenarna var något större än de i stenpackningens mitt. Innermättet på

gångvägen var ca 1,0 meter och yttermåten (inklusive de större stenarna mot kanten) var 1,6 meter. Gångvägen överlagrade äldre kulturlager och bebyggelse, men inga gravar. Detta visar att gångvägen anlagts samtidigt som kyrkogården lades ut och gatan byggdes.

I det sydöstra hörnet av kyrkogården påträffades ett stolphål med stenskoning. Stolphålet var belägen strax intill den stenlagda processionsvägen (grupp 7056). Nedgrävning var närmare 80 centimeter i diameter men var endast 12 centimeter djup. Inga rester efter stolpen fanns bevarade. Stolphålets placering, det faktum att inga människoben påträffades i fyllningen samt att inga gravar hade grävts sönder av nedgrävningen tydde på att det var samtida med kyrkogården. Från stolpen och snett upp mot det nordöstra hörnet av undersökningsschaktet, upp till den norra trottoaren vid Prästgatan (där den östra begränsningen av kyrkogården påträffades vid den arkeologiska undersökningen 1991) kunde en linje dras. Öster om denna linje fanns inga gravar och den markerar därför sannolikt kyrkogårdens östra gräns. Möjligen har kyrkogården omgärdats av ett staket, men återstoden av eventuella mindre stolparna gick inte att återfinna. Diket (grupp 7055) som fanns mellan processionsvägen och kyrkogårdens södra sida påträffades inte heller längs kyrkogårdens östra sida. Men ett dike och flera stolphål, som var väl synliga i den glaciala leran, kunde konstateras vid den arkeologiska undersökningen i Prästgatan 1991. Stolphålen var sannolikt ett staket runt kyrkogården med ett dike strax utanför. Avståndet mellan dikenas innerkant var 48 meter. Orsaken till varför varken dike eller staket kunde konstateras längs den östra sidan av kyrkogården inom undersökningsschaktet är oklart. Sannolikt beror det på både dåliga bevaringsförhållanden, att eventuella spår hade dolts av den underliggande bebyggelsen men framförallt på att yngre aktiviteter i stor utsträckning hade förstört och utplånat de övre delarna av kontexterna. Inom detta område låg till exempel gravarna mycket ytligt. Likaså var stolphålet mycket grunt. Hur

djupt stolphålet ursprungligen varit gick inte att avgöra.

Parallellt med processionsvägen och längs den sydvästra kanten av kyrkogården påträffades en långsmal, öst-västligt orienterad stensamling (grupp 7061). Denna bestod av flera oregelbundet lagda skift av ca 0,10 x 0,40 meter stora stenar. Några av stenarna var kantställda medan de flesta låg staplade på varandra. Basen i stenpackningen var bredast och den smalnade av uppåt. Stenarna i den ”stensträngsliknande” formation har sannolikt utgjort en terrasskant mellan diket och kyrkogården. Möjligen har en liknande terrasskant även funnits öster om gångvägen men inga spår av en sådan påträffades. Terrasskantens funktion var förmodligen att möjliggöra en höjning av markytan inne på kyrkogården. Den har därmed fungerat som spärr för att förhindra jordmassorna att rasa ut och fylla igen diket. Höjningen av markytan på kyrkogården skedde genom att utfyllnadsmassor lades ut (grupp 7053). Detta lager fanns endast bevarat väster om gångvägen och på en begränsad yta alldeles öster om denna och det var perforerat av gravnedgrävningar. Liknande utfyllnadsmassor bör även ha funnits öster om gångvägen men var där mycket svåra att skilja ut från fyllningar i de tätt liggande gravarna. Utjämningslagrets struktur och sammansättning tydde på att det bildats under mycket kort tid. Kontaktytorna mot underliggande bebyggelse var distinkt och skiljdes ut genom att en horisontell och tydlig stratigrafi blev synlig. Syftet med utjämnningen har troligen dels varit att skapa en jämnare yta på kyrkogården, dels att fylla ut området med mer jordmassor att begrava i. Sannolikt var det svårt att gräva i de underliggande bebyggelselagren som innehöll mycket organiskt material med byggnadsdetaljer, rester efter härdar och liknande.



Fotografi över undersökningsområdet taget från en stegbil från brandkåren